

საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია ჰინველწოდებულის სახელობის

ქართული უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტი

**სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამა
„ქართველური ენათმეცნიერება“**

ხელნაწერის უფლებით

ხატია ჯანგავაძე

**ქართული ენის ტაოური და იმერხეული
დიალექტების ფონემათა სინტაგმატური
ანალიზი**

**ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარდგენილი**

სადისერტაციო მაცნე

**თბილისი
2015**

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტის ქართველოლოგიის ცენტრში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

პროფესორი ტარიელ ფუტყარაძე,
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

ოფიციალური ოპონენტები:

პროფესორი თედო უთურგაიძე,
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი
პროფესორი მათა მიქაუტაძე,
ფილოლოგიის დოქტორი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2015 წლის 14 დეკემბერს 16⁰⁰ საათზე საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტის ფილოლოგიის სექციის სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე.
მისამართი: 0162, თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი №53ა, ქართული უნივერსიტეტის წმიდა დავით აღმაშენებლის სახელობის სხდომათა დარბაზი.

დისერტაციის გაცნობა შეიძლება საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში.

სადისერტაციო მაცნე დაიგზავნა 2015 წლის -----
სადისერტაციო საბჭოს ფილოლოგიის სექციის სწავლული მდივანი: ნინო მამარდაშვილი

სადისერტაციო ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალობა

ნაშრომი შეეხება - გაქრობის საფრთხის ქვეშ მყოფი ქართული დიალექტების - ტაოური და იმერხეული დიალექტური მეტყველების შესწავლას.

ისტორიული საქართველოს კუთხეების - ტაოსა და იმერხევის ქართული დღეს თურქული ენისა და ქართული სალიტერატურო ენის ინტენსიურ გავლენას განიცდის. შექმნილი რეალობიდან გამომდინარე, განუზომლად იზრდება თურქეთის საზღვრებში მოქცეული ავტოქთონი ქართველების დიალექტთა კვლევის მნიშვნელობა. ნაშრომის აქტუალობას განაპირობებს თანამედროვე ეპოქის ხასიათი, კულტურათა დიალოგის დაჩქარებული ტემპი და მისი სპეციფიკურობა. გარდა ამისა, დღემდე შეუსწავლელია ამ კილოთა ფონემების სინტაგმატური წესები. სადისერტაციო ნაშრომის ფარგლებში სინქრონიულ დონეზე განვიხილავთ იმერხეული და ტაოური დიალექტების ფონემათა სინტაგმატურ მიმართებებს როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ისე მორფემათა ზღვარზე (ხმოვნებსა და თანხმოვნებში). ნაშრომში პირველადაა წარმოდგენილი ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონემათა დეტალური დახასიათება და დისტრიბუცია.

კვლევის ძირითადი მიზნები და ამოცანები

ნაშრომის მიზანია ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონეტიკური კანონზომიერების გამოვლენა, მათთვის დამახასიათებელ ბგერათკომპლექსთა პოზიციებისა და სიხშირის დადგენა; ჰარმონიული, ძირითადი, დასაშვები თუ აკრძალული ბგერათკომპლექსების წარმოჩენა; ტაოურისა და იმერხეულის მონაცემთა შეპირისპირება ქართულ სალიტერატურო ენასთან.

კვლევის ამოცანები განისაზღვრა დისერტაციის მიზნებიდან გამომდინარე; კერძოდ, ჩვენი ამოცანაა ტაოური და იმერხეული დიალექტური ზეპირი მეტყველების ფონემატური სტრუქტურის რეალური სურათის ჩვენება; უკვე არსებული

თვალსაზრისების გათვალისწინებით სადოქტორო ნაშრომის ავტორის მიდგომების ჩამოყალიბება.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე

სადისერტაციო ნაშრომში, ჩვენ მიერ ჩაწერილი დიალექტური ტექსტების საფუძველზე, პირველადაა წარმოდგენილი ქართული ენის ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონემათა სინტაგმატური ანალიზი; დაწვრილებითაა განხილული ხმოვანთკომპლექსებისა და თანხმოვანთკომპლექსების ყველა პოზიცია; დადგენილია მათი გამოვლენის სიხშირე და აღნიშნული კილოებისთვის დამახასიათებელი ძირითადი, ჰარმონიული, დასაშვები და აკრძალული კომპლექსები.

გარდა ამისა, მოცემულია ბევრი, უკვე ცნობილი ფაქტის ახლებური ინტერპრეტაცია.

კვლევის მეთოდოლოგია

საკითხის შესწავლის პროცესში გამოყენებულია აღწერის (ველზე მუშაობის), შედარება-შეპირისპირებისა და ანალიზის მეთოდები.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება

ნაშრომში გაანალიზებულია ტაოსა და იმერხევეში ჩაწერილი დიალექტური ტექსტები (გაბმული მეტყველების ნიმუშები, ცალკეული წინადადებები და სიტყვები), შესწავლილია ფონეტიკური ხასიათის მოვლენები; ნაშრომი გარკვეულ წვლილს შეიტანს გაქრობის საფრთხის ქვეშ მყოფი ქართველური დიალექტების - ტაოურისა და იმერხეულის - მონაცემთა ბაზის შექმნისა თუ კვლევის მიმართულებით.

დისერტაციას აქვს პრაქტიკული მნიშვნელობაც, ნაშრომი ფასეულია არა მხოლოდ ენათმეცნიერთათვის, არამედ მომიჯნავე დარგის სპეციალისტებისთვისაც.

ნაშრომის სტრუქტურა და მოცულობა

სადისერატო ნაშრომი მოიცავს ნაბეჭდ 353 გვერდს. იგი შედგება წინასიტყვაობის, შესავლის, 3 თავის, დასკვნითი დებულებების, დამოწმებული სამეცნიერო ლიტერატურის სიის, დანართისა (ტაოური და იმერხელი დიალექტური ტექსტები 113 გვერდი) და სარჩევისაგან. დისერტაციას თან ერთვის 2006 – 2014 წლებში დიალექტოლოგიური ექსპედიციების დროს ჩაწერილი ვიდეო მასალა.

ნაშრომის მოკლე შინაარსი

ნაშრომის შესავალში ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მხარეების - ტაოსა და იმერხევის ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა და შესწავლის ისტორიაა წარმოდგენილი; გარდა ამისა, აქვე განხილულია ფონემათა კლასებად დაყოფის საკითხიც და მოცემულია სხვადასხვა თვალსაზრისების კრიტიკული ანალიზი.

I თავი

ტაოური დიალექტის სამეტყველო ბგერათა სინტაგმატური ანალიზი

ტაოურში, როგორც სალიტერატურო ქართულში, ფონემატური ღირებულების ხუთი ხმოვანი გვაქვს: ა, ე, ი, ო, უ. ამათ გარდა, სხვადასხვა პოზიციის მიხედვით გამოვლენილი ფონეტიკური ვარიანტებია: ა, ე, ი, ო, უ, გ, უ, ო, (ი>)ფ, (უ>)ჭ.

გრძელი ა, ე, ი, ო, უ ხმოვნები მეორეული წარმომავლობისა და მხოლოდ სიგრძით განსხვავდებიან ფონემატური ღირებულების ა ე ი ო უ ხმოვნებისაგან. ისინი სხვადასხვა პოზიციაში გამოვლინდა. რიგ შემთხვევაში წარმოქმნილია: იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით, დაკარგული ბგერის (ა,რ,ჰ...) საკომპენსაციოდ, ტონური მახვილის შედეგად.

პალატალიზებული უ და ო გვხვდება როგორც თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში, ასევე ქართულ სიტყვებშიც; ვერ ვიტყვით, რომ ქართულ მასალაში უფრო ნაკლებია, ვიდრე თურქულში. ტაოურ დიალექტში უ და ო ხმოვნები მიიღება: ვი>უი>უ და ვე>უე>ო გარდაქმნებით.

ნეიტრალური გ უფრო ხშირად თანხმოვნის მომდევნოდაა გავრცელებული და წარმოადგენს რომელიმე ბგერის (ძირითადად ი ან უ) პოზიციურ ვარიანტს. მას ფორმათგანმასხვავებელი ფუნქცია არ აქვს და, შესაბამისად, ფონემასაც არ წარმოადგენს.

სალიტერატურო ქართულისა და ტაოური დიალექტისთვის საერთო ფონემატური ღირებულების ხუთი (ა, ე, ი, ო, უ) ხმოვნის

დისტრიბუცია თავისუფალია და ისინი წარმოებისა და რაგვარობის მიხედვითაც იდენტურია.

ტაოურ დიალექტში დიდი სიხშირით გამოირჩევა **ი**-სა და **უ**-ს უმარცვლო ალოფონები **ა** და **უ**, რომლებიც, ფაქტობრივად, არა მხოლოდ დიალექტებში, არამედ სალიტერატურო ქართულით მოსაუბრე თანამედროვე ქართველის მეტყველებაშიც ბუნებრივია. პოზიციურად სონორული ბუნების წყვილბაგისმიერი მჟღერი **უ**-სა და პალატალური მჟღერი **ა**-ის გამოვლენა თითქმის შეუზღუდავია.

I. ა გვხვდება სხვადასხვა პოზიციაში: 1. V-# (ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში); 2. V-V (ინტერვოკალურ პოზიციაში); 3. #V (ხმოვნის წინა პოზიციაში); 4. V-C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის).

II. უ ტაოურში გვხვდება შემდეგ პოზიციებში: 1. C - V (თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის); 2. C - C (თანხმოვანსა და თანხმოვანს შორის); 3. V - C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის); 4. V - # (ხმოვნის მომდევნოდ პაუზის წინ); 5. # - V (ხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ); 6. V - V (ხმოვანთა შორის); 7. # - C (თანხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ). ამათგან ყველაზე ხშირია თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის პიზიცია.

ტაოურში წარმოდგენილია როგორც აღმავალი, ისე დამავალი დიფთონგები და როგორც ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგი, გვხვდება ერთი მორფემის ფარგლებშიც (ბეური, დეკუტილი, თოფლი...) და მორფემათა ზღვარზეც (აქაჭრობა, ჩამეატანო) სამივე პოზიციაში: სიტყვის დასაწყისში, შუაში და ბოლოკიდურად. დიფთონგის შემადგენელი ელემენტი **ა** შეიძლება სხვადასხვა ბგერის პოზიციური ვარიანტი იყოს: **ი** ხმოვნისა და **რ**, **ს** თანხმოვნების. **უ** ძირითადად გვხვდება იმ პოზიციებში, სადაც ისტორიულად ივარაუდება (ჩუენ, ქუა, თუალი, შუილი...), **უ** ხმოვნისა და **ვ** თანხმოვნის ადგილას.

დისერტაციაში ხმოვანთკომპლექსები დაჯგუფებული არაა სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული ხმოვანთკომპლექსთა დაჯგუფების პრინციპების (შ. მიმიგურის, თ. უთურგაიძის, ტ. ფუტკარაძის) მიხედვით; კვლევის ამ ეტაპზე მოცემულია მხოლოდ დიალექტში რეალიზებულ ხმოვანთა სხვადასხვა კომბინაცია, რომელთაც განვიხილავთ როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში,

ისე მორფემათა ზღვარზე, სინქრონიულ დონეზე. ჩვენი ანალიზის საგანს წარმოადგენს როგორც პირველადი, ისე მეორეული, ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად მიღებული კომპლექსები.

გაანალიზებული მასალის მიხედვით გამოვლენილი კომპლექსებიდან, სულ, ერთი მორფემის ფარგლებში, არც ერთი პირველადი კომპლექსი არაა წარმოდგენილი, გვხვდება მხოლოდ მეორეული კომპლექსები, ხოლო მორფემათა ზღვარზე სხვაგვარი ვითარებაა: ორი ხმოვანი შენარჩუნებულია სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში, ღია მარცვალზე დაბოლოებულ ზმნებში: დუყრია, გიგიკეთია, დიგვინახია, დუთხრია, მოტაცნია; გომოსწიო, ნადირიო, ვირიო, ქმარიო... როგორც კი მარცვალი დაიხურება, **ი** იჩენს თავს: უსაქმან, უმუშავან, ქონებან, უსხან, უყიდან; გურმოთ, მიდმოდეს, წაქცმოს... ერთი მორფემის ფარგლებში კი მხოლოდ მეორეულ, ან ნასესხებ ფორმებში გვხვდება: კრაეკარი, მწაე, მჯაე, მიქაელი...

ტაოურ დიალექტში ხმოვანთა მეზობლობისას წარმოქმნილი კომპლექსებიდან ერთი მორფემის ფარგლებში სულ რეალიზებულია: **10, 8%**, ხოლო მორფემათა ზღვარზე: **30,9%**; ამათგან ძირითადად გვხვდება ტრანსფორმირებული, ფონეტიკური გარდაქმნებით მიღებული კომპლექსები, რომელიც უფრო ბუნებრივია ტაოური დიალექტისთვის.

ტაოურისთვის (ისევე როგორც იმერხეულისთვის და სხვა ქართველური დიალექტებისთვის) ბუნებრივი არაა ორი ხმოვნის თავმოყრა და ამის თავიდან ასაცილებლად ზეპირ მეტყველებაში ხდება სხვადასხვა სახის ფონეტიკური ხასიათის მოვლენა: 1) ხმოვანთა შერწყმა, 2) რომელიმე, ძირითადად **ვ** ბგერის დაკარგვა და 3) დიფთონგიზაცია, ანუ ხმოვანთა დავიწროება. ამათგან უფრო გავრცელებულია ხმოვანთა შერწყმა და დიფთონგიზაცია. როგორც ჩანს **ჟ**-სა და **ი**-ს შემცველი კომპლექსები ტაოურისთვის ყველაზე ბუნებრივი კომპლექსებია.

თანხმოვანთა სისტემა წარმოდგენილია ძირითადად სხვა ქართველური დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის იდენტურად. მათგან - **25** ჩქამიერია და **5** სონორი. თანამედროვე სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებით დასტურდება **ჭ**, **ჭ** ბგერები. პირველი არქაულ ქართულ სამწიგნობრო ენაში ფონემას წარმოადგენდა, დღეს დაცულია ცალკეულ კილოებში. **ჭ** ტაოურში,

ისე როგორც სხვა დიალექტებში, ვერ ქმნის ოპოზიციას **ხ**-სთან და ისინი ერთმანეთის მონაცვლედ გვევლინება, თუმცა ვერ ვიტყვით, რომ ის მოშლის გზაზეა, რადგანაც სისტემურად გვხვდება სხვადასხვა ფორმაში. პროცენტულად მათი გავრცელების სიხშირე ასეთია: **ჭ** – 43%; **ხ** – 57%. **ჭ** ბგერა ქართული ენის დიალექტებში ძირითადად უცხო ენათა გავლენით არის გაჩენილი. საკუთრივ დიალექტურ ფორმებში **შ**, **შე**- კომპლექსისა და **ფ**-ს რეფლექსებს წარმოადგენს, თუმცა ძირითადად გვხვდება ნასესხებ სიტყვებში. ზოგადად, სხვა ქართველური დიალექტებისთვისაც არაა უცხო, მაგრამ ტაოურში თურქულის გავლენით გააქტიურებულია.

ჩვენი დაკვირვებით, ტაოურში დადასტურებული **რ** არავიზრანტი ბგერაა, რომელიც ზოგჯერ იმდენად სუსტდება, რომ ან საერთოდ ქრება, ან იოტად იქცევა, ხშირ შემთხვევაში კი ძალიან ყრუდ აღიქმება, ძირითადად ხმოვანთა მეზობლობაში.

მკვეთრი თანხმოვნების (**პ ტ წ ჭ კ ყ**) წარმოთქმის თვალსაზრისით ვითარება სხვადასხვანაირია: ახალგაზრდებს ძირითადად უჭირთ მათი წარმოთქმა და გაბმული მეტყველებისას ფშვინვიერ თანხმოვნებს ანაცვლებენ, ასაკოვანი ადამიანები კი ორივეს წარმოთქვამენ, რიგ სიტყვებში მხოლოდ მკვეთრი თანხმოვნებია შენარჩუნებული.

თანხმოვანთკომპლექსთა სიგრძე განისაზღვრება **2** - დან **5** - მდე, თუმცა ძირითადია ორწევრა კომპლექსები. სამწევრა, ოთხწევრა და ხუთწევრა ბგერათკომბინაციები დიდი სიხშირით არ გამოირჩევა.

ტაოურში რეალიზდება ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსების შემდეგი სახეები: სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები (**SC/SC**, **CS/C**), მხოლოდ სონორებისგან შედგენილი თანხმოვანთკომპლექსები (**SS**), ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები (**CC/C**/**CC/C**). მათი გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით.

აქცესიურობა - დეცესიურობის თვალსაზრისით, სონორი და ჩქამიერი თანხმოვანთკომპლექსები განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებენ. სონორთა კლასის თანხმოვანთკომპლექსებში სჭარბობს აქცესიური ბგერათმიმდევრობა (60 აქცესიური და 50 დეცესიური), ხოლო ჩქამიერთა კლასში - დეცესიური (20 აქცესიური და 24 დეცესიური). საერთო ჯამში, ერთი მორფემის

ფარგლებში, ტაოურ დიალექტში მეტია თანხმოვანთკომპლექსების აქცესიური მიმდევრობა.

სხვადასხვა მეცნიერთა მიერ (ს. ხუნდაძის, ნ. მარის, გ. ახვლედიანის, გ. მაჭავარიანის, ა. შანიძის, თ. უთურგაძის) ჰარმონიულად მიჩნეული თანხმოვანთკომპლექსთა სხვადასხვა კომბინაციიდან ჩვენთვის მისაღებია ჰარმონიული კომპლექსების თ. უთურგაძისეული ჯგუფები, რომლებშიც თანხმოვანთკომპლექსის მეორე ელემენტი აუცილებლად ნაპრალოვანია. ტაოურ დიალექტში ჰარმონიულ კომპლექსთა რეალიზაციის შემთხვევები: **ფს, ფშ, ზზ, ქს, გზ, ფბ, დდ, თბ, ტყ, სყ, ზღ, შხ, ძღ, ცხ, წყ, ჯღ, ჩხ, ჭყ.** მასალაში არ გამოვლინდა პირველი ჯგუფის **ბჟ, ქშ, გჟ, კს, ჭშ,** მეორე ჯგუფის **ბღ, პყ** და მესამე ჯგუფის **ჟღ** კომპლექსები.

მორფემათა ზღვარზე ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში სონორთა გამოვლენის სიხშირე განსხვავებულია ერთი მორფემის ფარგლებში გამოვლენილი თანხმოვანთკომპლექსებისაგან (სონორის შემცველი კომპლექსები ნაკლებია მხოლოდ ჩქამიერებით შედგენილი კომპლექსებისგან). სონორთა შემცველი კომპლექსების კლება გამოიწვია **ვ** ბგერამ, რომელიც ერთი მორფემის ფარგლებში წყვილბაგისმიერი ბგერაა და სონორული ბუნებისაა, ხოლო მორფემათა ზღვარზე კი კვილბაგისმიერ ნაპრალოვანს წარმოადგენს, რომელიც ხშირად მისი ყრუ ალოფონის **ჟ**-ს სახით რეალიზდება.

გამოვლენილ სამწევრა და ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში, როგორც ორწევრას შემთხვევაში, სონორი ბგერების შემცველობა სჭარბობს; რაც შეეხება მხოლოდ ჩქამიერ თანხმოვანთა შემცველ კომპლექსებს, ერთეული შემთხვევები დადასტურდა.

მორფემათა ზღვარზე ძირეული მორფემის თანხმოვანი რთულდება აფიქსისეული თანხმოვნებით, რაც იწვევს თანხმოვნით დაწყებულ ფუძეზე თანხმოვანთმიმდევრობის სიგრძის გაზრდას, ხან მარჯვენა, ხანაც მარცხენა მიმართულებით: **რც+ს: ხორცს, ნჭ+ს: ღენჭსაც, თჟ+ს: დათჟსა, მ+ტკ: მტკივა, ს+წჟ: ქოშასწჟერი...**

ტაოურში გვხვდება ყველა ის ფონეტიკური მოვლენა (ასიმილაცია, დისიმილაცია, მეტათეზისი, დეზაფრიკატიზაცია,

აფრიკატიზაცია, სუბსტიტუცია, ბგერის განვითარება, ბგერის დაკარგვა, ბგერათა შერწყმა), რაც დამახასიათებელია სხვა ქართველური დიალექტებისთვის.

ბგერათცვლილებებზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ დიალექტი ორენოვნობის პირობებშიც კი ექვემდებარება ქართული ენის ფონეტიკურ კანონზომიერებებს, რაც გვამლევს საშუალებას ვთქვათ, რომ ტაოური მეტყველების ფონეტიკური სტრუქტურა ინარჩუნებს თავისთავადობას; ასევე, რიგ შემთხვევებში, არ გამოირიცხება უცხო ენის (თურქულის) გავლენაც.

II თავი იმერხელი დიალექტის სამეტყველო ბგერათა სინტაგმატური ანალიზი

იმერხულში, სალიტერატურო ქართულის მსგავსად, გვაქვს ფონემატური ღირებულებების ხუთი ხმოვანი: ა, ე, ი, ო, უ და მათი ნაირსახეობები, გამოვლენილი სხვადასხვა პოზიციაში: ა - ა; ე - ე; ი - ი; ო - ო; უ - უ; უ, უ; უ; გ.

როგორც ტაოურში, ისე იმერხულშიც, გრძელი ა ე ი ო უ უ ხმოვნები მეორეული წარმომავლობისაა. პალატალიზებული ბგერები ძირითადად თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში გხვდება და რიგ შემთხვევებში თავისუფლად მონაცვლეობს სადა ხმოვნებთან. ნეიტრალური გ უფრო ხშირად თანხმოვნის მომდევნოდაა გავრცელებული და წარმოადგენს რომელიმე (ი ან უ) ბგერის პოზიციურ ვარიანტს.

იმერხულში ა, ე, ი, ო, უ ხმოვნები ძირითად შემთხვევაში წარმოქმნილია: 1. ტონური მახვილის: **დრდი, დილამდი, ლამაზათ...** და 2. ხმოვანთა შერწყმის შედეგად: **გაცივა, გაგლო, ტყეფში, მეცტანრ...**

ჩვენ მიერ გაანალიზებული მასალის მიხედვით, იმერხულ ტექსტებში პალატალიზებული ბგერებიდან უ უფრო გავრცელებულია, ვიდრე ო და რიგ შემთხვევებში, თავისუფლად მონაცვლეობს სალიტერატურო ქართულის ფონემატური ღირებულებების ხმოვნებთან. უფრო ხშირია ნასესხებ ლექსიკაში, თუმცა იქაც მერყეობა შეინიშნება.

იმერხულში სონორული ბუნების წყვილბაგისმიერი უ-სა და პალატალური ე-ის გავრცელების სიხშირე დიდია.

I. ე გვხვდება სხვადასხვა პოზიციაში: 1. V-# (ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში), 2. V-V (ინტერვოკალურ პოზიციაში), 3. #-V (ხმოვნის წინა პოზიციაში), 4. V-C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის).

II. უ წარმოდგენილია შემდეგ პოზიციებში: 1. C - V (თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის), 2. C - C (თანხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 3. V - C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 4. V - # (ხმოვნის მომდევნოდ პაუზის წინ) 5. # - V (ხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ), 6. V - V (ხმოვნებს შორის).

დიფთონგები, როგორც ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგი, გვხვდება როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ისე მორფემათა საზღვარზეც. იმერხეულში გავრცელებულია როგორც დამავალი, ასევე აღმავალი დიფთონგები და წარმოდგენილია სამივე პოზიციაში: სიტყვის დასაწყისში, შუაში და ბოლოში.

იმერხეულ დიალექტში გვხვდება **ქ** ბგერა. იგი მკვეთრი შემართვა-დამართვის შედეგად ვითარდება და უმეტესად წარმოდგენილია შორისდებულებთან.

ხმოვანთა მეზობლობისას წარმოიქმნება კომპლექსები, რომელთაგან ძირითადია ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად მიღებული ბგერათმიმდევრობები. ერთი მორფემის ფარგლებში წარმოდგენილია მხოლოდ მეორეული, ხოლო მორფემათა ზღვარზე როგორც პირველადი, ისე მეორეული კომპლექსები. ერთი მორფემის ფარგლებში სულ რეალიზებულია ხმოვანთკომპლექსების **10, 8%**, ხოლო მორფემათა ზღვარზე - **38, 0%**. მორფემათა ზღვარზე ხშირად ხდება ფონეტიკური ცვლილება ზმნისწინისეული ხმოვნების, ქცევისა და გვარის ნიშანთა შეხვედრისას.

იმერხეულში თანხმოვანთა სისტემა ძირითადად სხვა ქართველური დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის იდენტურია.

თანამედროვე სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებით გვხვდება **ჭ, ჭ** ბგერები. **ჭარისა** და **ხანის** მონაცვლეობა დიალექტში შესამჩნევია. პროცენტულად მათი გავრცელების სიხშირე ასეთია: **ჭ - 61%; ხ - 39%**. **ჭ** ბგერა ძირითადად გვხვდება თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში სხვადასხვა პოზიციაში (პაუზის მომდევნოდ, ხმოვნების წინ - **#-V**, ხმოვანსა და ხმოვანს შორის - **V-V**) და იმერხეულში, ქართულ სიტყვებში, კბილბაგისმიერი ნაპრალოვანი **ვ**-ს ყრუ ალოფონს წარმოადგენს.

მიუხედავად იმისა, რომ იმერხეული მეტყველება, ისე როგორც ტაოური და სხვა ქართველური კილოები, რომლებიც ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზეა გავრცელებული, უცხო ენის (თურქულის) გავლენას განიცდის, მკვეთრი თანხმოვნების წარმოთქმის თვალსაზრისით მას არსებითი სახის ცვლილება არ განუცდია. საკმაოდაა

გავრცელებული მკვეთრი თანხმობებისგან შედგენილი კომპლექსების წარმოქმნის არაერთი შემთხვევა.

თანხმობანთკომპლექსთა სიგრძე არ აღემატება ხუთს. ძირითადია ორშემადგენლიანი თანხმობანთკომპლექსები. სამ და მეტ შემადგენლიანი კომპლექსები გაცილებით ნაკლები რაოდენობისაა.

იმერხულ მეტყველებას, სხვა ქართველური დიალექტების მსგავსად, ახასიათებს სხვადასხვა ფონეტიკური ხასიათის მოვლენა, რომელსაც ძირითადად დიალექტის შინაგანი, იმანენტური კანონები წარმართავს. ხმოვანთა ფონეტიკური ცვლილებები უპირატესად შეინიშნება მორფემათა ზღვარზე.

III თავი

ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონემატური სტრუქტურის შედარებითი ანალიზი

ტაოურსა და იმერხეულში, ერთი მხრივ, შენარჩუნებულია სხვა ქართული კილოებისთვის დამახასიათებელი თავისებურებები, მეორე მხრივ, მათ ფონეტიკაში (მორფოლოგიაში, სინტაქსსა და ლექსიკაში) ასახულია თურქული ენის გავლენა, რაც ბუნებრივიცაა.

იმერხეულში ა, ე, ი, ო, უ ხმოვნები ძირითად შემთხვევაში წარმოქმნილია: 1. ტონური მახვილის: **დრდი, დილამდი, ლამაზათ...** და 2. ხმოვანთა შერწყმის შედეგად: **გაცივა, გაგდო, ტყეფში, მევტანრ...** ტაოურისაგან განსხვავებით, აქ არ გვხვდება დაკარგული ბგერის საკომპენსაციოდ მიღებული გრძელი ხმოვნები.

იმერხეულში, ტაოურთან შედარებით, ნეიტრალური გ ბგერა უფრო ნაკლებად დასტურდება. ასევე, აღსანიშნავია, რომ პალატალიზებული ო და უ გაცილებით მყარი ტაოურ მეტყველებაშია და არა მხოლოდ თურქულ სიტყვებში, არამედ დიალექტურ მასალაშიც საკმაოდ დიდი რაოდენობით დასტურდება; იმერხეულში კი, საკუთრივ ქართულ სიტყვებში, ერთი შემთხვევა გამოვლინდა: **მორე**.

ორივე დიალექტში, პოზიციურად, სონორული ბუნების წყვილბაგისმიერი მჟღერი უ-სა და პალატალური მჟღერი ა-ის გამოვლენა თითქმის შეუზღუდავია. დიალექტებში ამ მხრივ არსებითი განსხვავება არ შეინიშნება, ისე როგორც დიფთონგების საკითხთან დაკავშირებით, რომლებსაც ტაოურშიც და იმერხეულშიც ა და უ უმარცვლო ხმოვნები ქმნიან.

ხმოვანთა დისტრობუციული ანალიზისას გამოვლინდა, რომ ორივე დიალექტში ძირითადად აკრძალულია ორი ხმოვნის უშუალო მეზობლობა. დიალექტებს შორის რაიმე პრინციპული სახის განსხვავება ხმოვანთკომპლექსებში არ გვხვდება. ტაოურსა და იმერხეულში, პროცენტულად, ხმოვანთკომპლექსთა თანაბარი

რეალიზაცია, თუმცა განსხვავებულია გამოვლენილ კომპლექსთა ზოგიერთი კომბინაცია და პროცენტული მაჩვენებელი. ორივე დიალექტში რეალიზებულია: **აბ, აა, აო, უა, აე** კომპლექსები. დიალექტებს შორის განსხვავებულ კომპლექსებს წარმოადგენს 2-2 კომპლექსი: ტაოურში ესენია: **აე** და **უჟ**, ხოლო იმერხელში - **იო** და **ეა**.

მორფემათა ზღვარზე განსხვავებულია ხმოვანთკომპლექსთა გამოვლენა. ტაოურში სულ რეალიზებულია პირველადი კომპლექსების **36, 0%** და მეორეული კომპლექსების **39, 1%**. საერთო ჯამში, ტაოურში, მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილია ხმოვანთკომპლექსთა **30, 9%**, ხოლო იმერხელში **38, 0%**.

ტაოურსა და იმერხელში თანხმოვანთა სისტემა ძირითადად სხვა ქართველური დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის იდენტურია. თანამედროვე სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებით დასტურდება **ჯ, ჭ** ბგერები.

იმერხელში, ტაოურისაგან განსხვავებით, **ჭ** ბგერა არ გვხვდება, როგორც **შვ-ს, შ-სა** და **ფ-ს** რეფლექსი.

მკვეთრი თანხმოვნების წარმოთქმასთან დაკავშირებით, ამ ორ დიალექტს შორის, დიდი განსხვავება არ შეინიშნება. მკვეთრ თანხმოვანთა კომპლექსებში მონაწილეობის მიხედვით ტაოურში ყველაზე გავრცელებულია **კ – 28, 57%**, შემდეგ - **ტ – 26, 19%**, **ყ – 16, 66%**, **ქ – 13, 49%**, **წ – 12, 69%**, **პ – 2, 38%**; ხოლო იმერხელში ყველაზე მეტად რეალიზებული **წ** და **კ** ფონემებია, ყველაზე ნაკლებად კი **პ** გვხვდება, თუმცა სხვა მკვეთრ ბგერებთან ერთად მკვეთრ **პ-ს** ხმოვნებთან მეზობლობაში ძალიან ხშირად წარმოსთქვამენ: **წ – 32, 86%**, **კ – 31, 8%**, **ტ – 22, 26%**, **ქ – 16, 29%**, **ყ – 6, 36%**, **პ – 2, 12%**.

იმერხელში, ერთი მორფემის ფარგლებში თანხმოვანთკომპლექსთა ნაკლები რაოდენობაა რეალიზებული, ვიდრე ტაოურში. ტაოურში რეალიზებული **164** კომპლექსიდან უფრო ხშირია სონორის შემცველი ბგერათკომბინაციები: სონორი: **30, 32%**, ჩქამიერი: **5, 58%**; იმერხელში თეორიულად შესაძლებელი **სონორ** თანხმოვანთა შემცველი ბგერათმიმდევრობებიდან დადასტურდა **24, 44%**, ხოლო ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსებიდან **4,69%**.

განსხვავებული ვითარებაა მორფემათა ზღვარზე თანხმოვანთკომპლექსთა გამოვლენასთან დაკავშირებით; კერძოდ, იმერხეულში, გამოვლენილი **149** კომპლექსიდან ჩქამიერ თანხმოვანთა ბგერათმომდევრობებია **60, 40%**, ხოლო სონორების შემცველი კომპლექსების რაოდენობა კი **39, 60%**-ს შეადგენს. ტაოურში რეალიზებული **139** კომპლექსიდან უფრო დიდი რაოდენობით გამოვლინდა ჩქამიერთა ბგერათკომბინაციები - **77**; სონორების შემცველი თანხმოვანთკომპლექსების რაოდენობაა - **62**.

სამწევრა ბგერათმომდევრობის შემთხვევაში, ტაოურში, სონორი და ჩქამიერი თანხმოვნებისაგან შედგენილი მეტი მოდელია რეალიზებული, ვიდრე იმერხეულში, ხოლო ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსების შემთხვევაში კი - იმერხეული **1** მოდელით აღემატება.

ტაოურისგან განსხვავებით, იმერხეულში, მორფემათა ზღვარზე გამოვლინდა ექვსწევრა თანხმოვანთკომპლექსის ერთი მაგალითი: **C°SCCSS: ვრცქუნ: გავრცქუნ**იდით.

საინტერესოა **რ** ბგერის დაკარგვის შემთხვევები, რომელიც რამდენადმე განსხვავებულია საანალიზო დიალექტებში;

იმერხეულში სონორი - **რ** ძირითადად იკარგება თავკიდურა პოზიციაში და ზმნებში თანხმოვანთა შეყრისას; ტაოურში სონორი **რ** ძალიან ხშირად სრულად იკარგება, ან იოტად იქცევა, ზოგჯერ სუსტ, ყრუ **რ** ბგერად ისმის. ზოგჯერ, სადაც მორთოლი, ყრუ **რ-ა**, იმავე სიტყვაში, სხვა წინადადებაში იკარგება კიდევ.

გაანალიზებული მასალის მიხედვით, როგორც ტაოურში, ისე იმერხეულში ხმოვანთა/თანხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკური ცვლილებები განისაზღვრება ქართულისათვის დამახასიათებელი საერთო ტენდენციით და ამ დიალექტებში წარმოდგენილია ცვლილებების სხვადასხვა საფეხური, თუმცა დასტურდება მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური პროცესებიც, რაც შიშლება გამოწვეული იყოს, ერთი მხრივ, დიალექტების შინაგანი ბუნებით, მეორე მხრივ, უცხო ენის (თურქულის) ინსტენსიური გავლენით.

ძირითადი დასკვნები:

სადისერტაციო ნაშრომის ფარგლებში გამოვავლინეთ ტაოური და იმერხეული კილოების ფონემატური სტრუქტურის ძირითადი კანონზომიერებები; კერძოდ, დადგენილია ტაოური და იმერხეული დიალექტებისათვის დამახასიათებელი სამეტყველო ბგერები, აგრეთვე, დაწვრილებითაა განხილული ხმოვანთკომპლექსებისა და თანხმოვანთკომპლექსების ყველა პოზიცია; დადგენილია აღნიშნული კილოებისთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური ხასიათის მოვლენები და სინტაგმატური წესები.

I. ტაოურში, როგორც სალიტერატურო ქართულში, ფონემატური ღირებულების ხუთი ხმოვანი გვაქვს: ა, ე, ი, ო, უ. მათი დისტრიბუცია თავისუფალია და ისინი წარმოებისა და რაგვარობის მიხედვითაც იდენტურია. ამათ გარდა, სხვადასხვა პოზიციის მიხედვით გამოვლენილი ფონეტიკური ვარიანტებია: ა, ე, ი, ო, უ, ა(ა), ე(ე), ი(ი), ო(ო), უ(უ).

- გრძელი ა, ე, ი, ო, უ ხმოვნები მეორეული წარმომავლობისაა და მხოლოდ სიგრძით განსხვავდებიან ფონემატური ღირებულების ა ე ი ო უ ხმოვნებისაგან. ტაოურში გრძელი ხმოვნები, რიგ შემთხვევებში, მიღებულია იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით, დაკარგული ბგერის საკომპენსაციოდ და ტონური მახვილის შედეგად;

- ა და ო ბგერები გვხვდება არა მხოლოდ თურქულ სიტყვებში, არამედ დიალექტურ მასალაშიც საკმაოდ დიდი რაოდენობით დასტურდება; რიგ შემთხვევებში თავისუფლად მონაცვლეობს უ და ო ხმოვნებთან;

- ნეიტრალური ე უფრო ხშირად თანხმოვნის მომდევნოდაა გავრცელებული და წარმოადგენს რომელიმე ბგერის (ძირითადად ი-ს ან უ-ს) პოზიციურ ვარიანტს. მას ფორმათგანმასხვავებელი ფუნქცია არ აქვს და, შესაბამისად, ფონემასაც არ წარმოადგენს. ფუნქციურად, რიგ შემთხვევებში, ნეიტრალური ბგერა ანაპტიქსური ხმოვანი, თანხმოვანთგამყარია. მიუხედავად იმისა, რომ ე ბგერა უფრო ხშირი თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებშია, ტაოურში მისი არსებობა ზოგადქართულ ფონეტიკურ მოვლენას

წარმოდგენს, რასაც სხვა ქართველურ დიალექტებში დადასტურებული არაერთი მაგალითი მოწმობს.

- ტაოურში სონორული ბუნების წყვილბაგისმიერი მჟღერი **ჟ**-სა და პალატალური მჟღერი **ძ**-ის გამოვლენა თითქმის შეუზღუდავია.

1. ძ გვხვდება: 1. V-# (ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში), 2. V-V (ინტერვოკალურ პოზიციაში), 3. #-V (ხმოვნის წინა პოზიციაში), V-C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის).

V-# პოზიციაში, **ძ** უფრო გავრცელებული სახელობითი ბრუნვის ნიშნის ვარიანტადაა; **V-C** პოზიციაში - ზმნებთან, მორფემათა ზღვარზე, დადასტურებულია ზმნისწინისეული ხმოვნის მეზობლად; **V-V** პოზიციაში **ძ**-ს, უმეტესად, იძლევა **ი**. წარმოდგენილია ზმნებთან, მორფემათა ზღვარზე, ზმნისწინისეული ხმოვნის მეზობლად და ყველაზე ხშირად შედგენილ შემასმენელთან, მეშველზმნიან ფორმებთან; **#-V** პოზიციაში **ძ** გვხვდება თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში **Y**-ს გადმოსაცემად.

2. ჟ წარმოდგენილია შემდეგ პოზიციებში: 1. C – V (თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის), 2. C – C (თანხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 3. V – C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის); 4. V – # (ხმოვნის მომდევნოდ პაუზის წინ); 5. # – V (ხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ); 6. V – V (ხმოვანთა შორის); # - C (თანხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ). ამათგან ყველაზე ხშირია თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის პოზიცია. ჟ ძირითადად წყვილბაგისმიერი **ვ** - ს მონაცვლეა, რაც ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგია. იშვიათად გვხვდება **ჟ**-ს პოზიციაში, **-ურ/-ულ** სუფიქსისეული **ჟ** ხმოვნის **ე, ა** ხმოვნებთან მეზობლობაში დავიწროების შედეგად. ტაოურში გვაქვს ისეთი შემთხვევები, როცა მოსალოდნელი კბილბაგისმიერი **ვ**-ს ნაცვლად წარმოდგენილია უმარცვლო **ჟ**, ხმოვნის მეზობლად, სიტყვის თავკიდურად: ჟიცი>ვიცი, ჟწველა> ვწველა, თუმცა სისტემური სახე არ აქვს, ერთსა და იმავე მთქმელის მეტყველებაშივე შეინიშნება მერყეობა აღნიშნულ პოზიციაში **ჟ/ვ** მონაცვლეობასთან დაკავშირებით.

- ტაოურში, ისე როგორც სხვა ქართველურ კილოებში, დიფთონგებს ქმნიან **ძ** და **ჟ** უმარცვლო ხმოვნები. დიალექტში გავრცელებულია როგორც დამავალი, ასევე აღმავალი

დიფთონგები. **ა/ჟ** პოზიციურად დაკავშირებულია ხმოვანთან და გვხვდება სამივე პოზიციაში: სიტყვის დასაწყისში, შუაში და ბოლოკიდურად.

- დისტრიბუციული ანალიზისას გამოვლინდა, რომ ქართული სალიტერატურო ენის მსგავსად ტაოურ დიალექტში ძირითადად აკრძალულია ორი ხმოვნის უშუალო მეზობლობა. ერთი მორფემის ფარგლებში, სინქრონიულად, თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან, გამოვავლინეთ **7** მეორეული კომპლექსი, რომელთა გავრცელების პროცენტული მაჩვენებელი ასეთია: **აფ** - 28,5%, **აე** - 23, 8%, **აა** - 14, 2%, **ჟა** - 19, 0%, **აე** - 4, 7%, **აო** - 4, 7%, **ეჟ** - 4, 7%. ყველაზე რელიზებული ა-ს შემცველი ხმოვანთკომპლექსები ჩანს. ცხრილის ფარგლებში სულ რელიზებულია კომპლექსების **10, 8%**.

- მორფემათა ზღვარზე, ტაოურში, თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან სულ გამოვლინდა **22** პირველადი და მეორეული კომპლექსი. ამათგან პირველადი კომპლექსებია: **აო, ია, იო, ია, იე (5)**, ხოლო მეორეული - **აე, აო, აა, აჟ, ეა, ეჟ, ია, აა, იე, იო, ია, იე, ია, აჟ, ჟა, ჟო, ჟი (17)**. ცხრილის ფარგლებში სულ რელიზებულია პირველადი კომპლექსების **25, 0%**, ხოლო მეორეული კომპლექსების - **41, 3%**. საერთო ჯამში, ტაოურში, მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილია ხმოვანთკომპლექსთა **30, 9%**.

- ტაოურ მეტყველებაში თანხმოვანთა სისტემა წარმოდგენილია ძირითადად სხვა ქართველური დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის იდენტურად. მათგან - **25** ჩქამიერია და **5** სონორი. თანამედროვე სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებით დასტურდება **ჭ, ჭ** ბგერები.

- ტაოურში **ჭ** წარმოდგენილია მაგალითების **43%**-ში, ხოლო **ხანი** - **57%**-ში. პოზიციურად გვხვდება - სიტყვის თავში და შუაში. **ჭ**-ის რელიზაციასთან დაკავშირებით რაიმე ტიპის კანონზომიერება არაა გამოვლენილი.

- **ჭ** ბგერა ტაოურში, საკუთრივ დიალექტურ ფორმებში **შ, შვ** კომპლექსისა და **ფ**-ს რეფლექსებს წარმოადგენს, თუმცა ძირითადად გვხვდება ნასესხებ სიტყვებში. ზოგადად, სხვა ქართველური დიალექტებისთვისაც არ არის უცხო, მაგრამ ტაოურში თურქულის გავლენით გააქტიურებულია. **ჭ** ფონემას არ წარმოადგენს.

- ტაოურ დიალექტში ვ-ს სამი ალოფონია მოსალოდნელი: კბილბაგისმიერი ვ მისი ყრუ ალოფონი (ფ) და წყვილბაგისმიერი სონორი (გ). ალოფონთა გამოვლენას განსაზღვრავს ბგერათა მეზობლობა. ტაოურ დიალექტში კბილბაგისმიერი ვ და მისი ყრუ ალოფონი ფ მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე გამოვლინდა, ძირითადად პირველი სუბიექტური პირის ვ-ს ნიშნად. როცა მეორე კომპონენტია ვ, მაშინ ყველგან კბილბაგისმიერი ვ გვხვდება.
- ტაოურში რ განსხვავებული, არავიბრანტი ბგერაა, რომელიც ზოგჯერ იმდენად სუსტდება, რომ ან საერთოდ ქრება, ან იოტად იქცევა, ხშირ შემთხვევაში კი ძალიან ყრუდ აღიქმება, ძირითადად ხმოვანთა მეზობლობაში. მსგავსი ტიპის რ დასტურდება მურღულუღ-ლივანურში, მაჭახლურში, ლაზურში, ქვემო აჭარულ მეტყველებაში.
- მიუხედავად იმისა, რომ ტაოური, ისე როგორც იმერხეული და სხვა ქართველური კილოები, რომლებიც ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზეა გავრცელებული, უცხო ენის (თურქულის) გავლენას განიცდის, მკვეთრი თანხმომენების წარმოთქმის თვალსაზრისით არსებითი სახის ცვლილება არ განუცდია. განსხვავებულია ახალგაზრდებისა და ასაკოვან ადამიანთა მეტყველება: ახალგაზრდებს ძირითადად უჭირთ ქართულისთვის სპეციფიკური თანხმომენების წარმოთქმა და გაბმული მეტყველებისას ფშვინვიერ თანხმომენებს ანაცვლებენ, ასაკოვნები კი ორივეს ამბობენ. რიგ სიტყვებში მხოლოდ მკვეთრი თანხმომენებია შენარჩუნებული. გავრცელებულია მკვეთრი თანხმომენებისგან შედგენილი კომპლექსების წარმოთქმის არაერთი შემთხვევა. ჩვენ გამოვავლინეთ მკვეთრ თანხმომენთა კომპლექსებში მონაწილეობის მიხედვით საერთო სიხშირული მაჩვენებელი, რომლის მიხედვითაც ყველაზე გავრცელებულია კ – **28, 57%**, შემდეგ - ტ – **26, 19%**, ყ – **16, 66%**, ჰ – **13, 49%**, წ – **12, 69%**, პ – **2, 38%**;
- ტაოურში თანხმომენთკომპლექსთა სიგრძე განისაზღვრება 2 - დან 5 - მდე, თუმცა ძირითადია ორწევრა კომპლექსები. სამწევრა და ოთხწევრა ბგერათკომბინაციები დიდი სიხშირით არ გამოირჩევა. მორფემათა ზღვარზე ძირეული მორფემის თანხმომენი რთულდება აფიქსისეული თანხმომენებით და წარმოიქმნება თანხმომენთკომპლექსები, როგორც ბრუნების, ისე

ზმნის უღვლილების პარადიგმაში, რომლებიც ზოგიერთ შემთხვევაში ფონეტიკური ფაქტორების გათვალისწინებით გარდაიქმნებიან. მორფემათა ზღვარზე წარმოქმნილი თანხმოვანთკომპლექსების სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით. ზოგჯერ თანხმოვანთკომპლექსები შეიძლება გაითიშოს ნეიტრალური ხმოვნით და ხშირად ასეთი ფორმები ამოსავალი ფორმების პარალელურად დასტურდება.

- ერთი მორფემის ფარგლებში, რეალიზებული **164** კომპლექსიდან უფრო ხშირია **სონორის** შემცველი ბგერათკომბინაციები: **30, 32%**, ამათგან თავკიდურად გვხვდება **24, 29%**, ხოლო სიტყვის შუაში - **32, 84%**. **ჩქამიერ** თანხმოვანთა შემცველი ბგერათკომბინაციებიდან სულ რეალიზებულია **5, 58%**; **3,02 %** გვხვდება სიტყვის თავკიდურად, ხოლო სიტყვის შუაში - **8, 13%**-ია წარმოდგენილი.

- ტაოურში, ერთი მორფემის ფარგლებში, საკუთრივ ქართულ სიტყვებში, არ დასტურდება ერთი რაგვარობისა და ლოკალური რიგის თანხმოვნები; აქ იგულისხმება ფონოლოგიური სისტემის თვალსაზრისით, იდენტურთანხმოვანი კომპლექსები, ე.წ. გემინირებული თანხმოვნები, რომლებიც ქართული ენის ქვესისტემებისთვის არაა დამახასიათებელი. უცხო ენობრივ გარემოში მოსალოდნელი ცვლილება დიალექტში არ აისახა.

- **ტაოურში** ჰარმონიულ კომპლექსთა შემდეგი წყვილებია რეალიზებული: **ფს, ფშ, ზზ, ფხ, სყ, ზდ, შხ, ქს, გზ, დღ, თხ, ტყ, ძღ, ცხ, წყ, ჯღ, ჩხ, ჭყ**. მასალაში არ გამოვლინდა პირველი ჯგუფის - **ბჟ, ქშ, გჟ, კს, კშ**; მეორე ჯგუფის **ბღ, პყ** და მესამე ჯგუფის **ქღ** კომპლექსები.

- აქცესიურობა - დეცესიურობის თვალსაზრისით, სონორი და ჩქამიერი თანხმოვანთკომპლექსები განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებენ. სონორთა კლასის თანხმოვანთკომპლექსებში სჭარბობს აქცესიური ბგერათმიმდევრობა (60 აქცესიური და 50 დეცესიური), ხოლო ჩქამიერთა კლასში - დეცესიური (20 აქცესიური და 24 დეცესიური). საერთო ჯამში, ერთი მორფემის ფარგლებში, ტაოურ დიალექტში მეტია თანხმოვანთკომპლექსების აქცესიური მიმდევრობა.

- ტაოურში ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსთა გამოვლენის შემთხვევები მორფმათა ზღვარზე განსხვავებულია: რეალიზებული **139** კომპლექსიდან უფრო დიდი რაოდენობით გამოვლინდა ჩქამიერთა ბგერათკომბინაციები - სულ **77**; სონორების შემცველი თანხმოვანთკომპლექსების რაოდენობა - **62**.
- ერთი მორფემის ფარგლებში, სამწევრა კომპლექსთა სონორი და ჩქამიერები თანხმოვნებისაგან შედგენილი **17** მოდელი გამოვლინდა: **SCC, SCC°, SCS, SC°S, SSC, C°CS, CC°S, C°C°S, CCS, CSC, CSC°, CSS, C°SS, C°CC, CC°C, CCC°, CCC**; ამათგან სონორების შემცველი ბგერათკომბინაციები გვაქვს **13** მოდელში, **4** კი - მხოლოდ ჩქამიერთაგან შედგენილ მოდელებში.
- ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებიდან რეალიზებულია სონორი და ჩქამიერი ბგერათკომბინაციებისგან შედგენილი **6** მოდელი: **SCC°S, SCCS, SCC°C, CC°SS, CCSS, CC°SC**.
- მორფმათა ზღვარზე რეალიზებულია სამწევრა თანხმონთკომპლექსთა **23** მოდელი, ამათგან სონორთა შემცველია - **SC C°, S C° C°, SCC, S C°C, SCS, C C°S, C°CS, C° C°S, C° SC, CS C, C°CS, CSC, CSC°, CCS, C C°S (15)**, ხოლო მხოლოდ ჩქამიერ თანხმოვანთა მიერ შედგენილი მოდელებია: **C C°C, CC C°, C°C° C°, C° C°C, C°CC, C° C°C°, C C° C°, CCC (8)**.
- ოხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში რეალიზებულია ბგერათმიმდევრობათა **16** მოდელი: სონორთა შემცველი კომპლექსები - **SCC°S, S C° C°S, SCCS, SCSC°, SC°CS, SC C° C°, C°SCC, C°C°C°S, C°CCS, C°CC°S, CCC°S, C°C°CS, CC°SC° (13)**; მხოლოდ ჩქამიერთა შემცველი კომპლექსები - **CCC°C, C°C°CC°, C°CCC° (3)**.
- ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსი რეალიზებულია მხოლოდ ერთ მაგალითში: **C°C°SCS**: **ჭხჷდნ**: მიჭხჷდნით.

II. იმერხეულში, სალიტერატურო ქართულის მსგავსად გვაქვს ფონემატური ღირებულების ხუთი ხმოვანი: **ა, ე, ი, ო, უ** და მათი ნაირსახეობები, გამოვლენილი სხვადასხვა პოზიციაში: **ა - ა; ე - ე; ი - ი, ა; ო - ო; უ - უ, უ, უ; ჯ**.

• როგორც ტაოურში, ისე იმერხეულშიც, გრძელი **ა, ე, ი, ო, უ** ხმოვნები მეორეული წარმომავლობისაა და წარმოქმნილია ტონური მახვილისა და ხმოვანთა შერწყმის შედეგად.

- პალატალიზებული ბგერები ძირითადად თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში გვხვდება, თუმცა რიგ შემთხვევებში თავისუფლად მონაცვლეობს სადა ხმოვნებთან; დასტურდება ცალკეული შემთხვევებიც, როცა საკუთრივ დიალექტურ სიტყვებში პალატალიზებული ბგერებია გამოვლენილი.

- ნეიტრალური გ უფრო ხშირად თანხმოვნის მომდევნოდაა გავრცელებული და წარმოადგენს რომელიმე ბგერის პოზიციურ ვარიანტს. ძირითადად წარმოდგენილია თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში;

- იმერხელში **ღ**-სა და **ჭ**-ს გამოვლენა თითქმის შეუზღუდავია პოზიციების მიხედვით.

1. **ღ** გვხვდება: 1. V-# (ხმოვნისმომდევნო პოზიციაში), 2. V-#-V (ინტერვოკალურ პოზიციაში), 3. #-V (ხმოვნისწინა პოზიციაში), 4. V-C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის).

2. **ჭ** წარმოდგენილია: 1. C – V (თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის), 2. C – C (თანხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 3. V – C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 4. V - # (ხმოვნის მომდევნოდ პაუზის წინ) 5. # - V (ხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ), 6. V – V (ხმოვნებს შორის).

ჭ იშვიათია **უ**-ს პოზიციაში, **-ურ/-ულ** სუფიქსისეული **უ** ხმოვნის **ე**, **ა** ხმოვნებთან მეზობლობაში დავიწროების შედეგად. ძირითადად წყვილბაგისმიერი **ვ** - ს მონაცვლეა.

- იმერხელში, ისე როგორც ტაოურსა და სხვა ქართველურ კილოებში, დიფთონგებს ქმნიან **ღ** და **ჭ** უმარცვლო ხმოვნები. გვხვდება როგორც დამავალი, ასევე აღმავალი დიფთონგები.

- ერთი მორფემის ფარგლებში იმერხელ დიალექტში ძირითადად აკრძალულია ორი ხმოვნის უშუალო მეზობლობა. სინქრონიულად, თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან გამოვავლინეთ მეორეული 7 კომპლექსი: **აღ**, **ეა**, **აა**, **აე**, **ოა**, **აო**, **ჭა**, რომლებიც პროცენტულად ასე გადანაწილდა: **აღ** - 25%, **ეა** - 11, 1%, **აა** - 11, 1%, **აე** - 8, 3%, **ოა** - 5, 5%, **აო** - 19, 4%, **ჭა** - 19, 4%. აღსანიშნავია, რომ იმერხელში გამოვლინდა პირველადი **იო** კომპლექსი, რომელიც მხოლოდ 1 მაგალითში დავადასტურეთ: „**ლობიო**“. ტაოურში ანალოგიური მაგალითი „**ლებჭო**“ ფორმითაა გავრცელებული.

- მორფემათა ზღვარზე, გამოვლინდა 27 პირველადი და მეორეული კომპლექსი. ამათგან პირველადი კომპლექსებია: **აე**, **აო**,

ეა, ეო, ია, იე, იო, ია, იე (9), ხოლო მეორეული - აე, ად, აო, აუ, ეა, ედ, ეუ, აა, აე, აო, აა, აე, ად, აუ, უა, უე, უი, უო (18). ცხრილის ფარგლებში სულ რეალიზებულია პირველადი კომპლექსების 36, 0% და მეორეული კომპლექსების - 39, 1%. საერთო ჯამში, იმერხელში, მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილია ხმოვანთკომპლექსთა 38, 0%.

- იმერხელ დიალექტში თანხმოვანთა სისტემა ძირითადად სხვა ქართველური დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის იდენტურია. ტაოურის მსგავსად, თანამედროვე სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებით დასტურდება ჯ, ჭ ბგერები.

- პროცენტულად ჯარისა და ხანის გავრცელების სიხშირე ასეთია: ჯ - 61%; ხ - 39%;

- ჭ ბგერა იმერხელში, ზოგი სხვა ქართველური დიალექტის მსგავსად, ძირითადად, უცხო ენის გავლენით არის გაჩენილი და ფონემას არ წარმოადგენს;

- როგორც ტაოურში, ასევე იმერხელ დიალექტში ვ-ს სამი ალოფონია მოსალოდნელი: კბილბაგისმიერი ვ მისი ყრუ ალოფონი (ჰ) და წყვილბაგისმიერი სონორი (ვ). ალოფონთა გამოვლენას განსაზღვრავს ბგერათა მეზობლობა.

- იმერხელში დაცულია მკვეთრი თანხმოვნები: პ, ტ, წ, ჭ, კ, ყ. მათი კომპლექსებში მონაწილეობის მიხედვით საერთო სიხშირული მაჩვენებელი ასეთია: წ - 32, 86%, კ - 31, 8%, ტ - 22, 26%, ჭ - 16, 29%, ყ - 6, 36%, პ - 2, 12%.

- ერთი მორფემის ფარგლებში, ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსთა თეორიულად შესაძლებელი სონორ თანხმოვანთა შემცველი ბგერათმომდევრობებიდან დადასტურდა - 24, 44% (თავკიდურად - 14, 36%, სიტყვის შუაში - 32, 16%), ხოლო ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსებიდან - 4,69% (თავკიდურად - 3, 75%, სიტყვის შუაში - 5, 63%).

- იმერხელში, ტაოურის მსგავსად, ერთი მორფემის ფარგლებში, საკუთრივ ქართულ სიტყვებში, არ დასტურდება ერთი რავგარობისა და ლოკალური რიგის თანხმოვნები.

- იმერხელში, ერთი მორფემის ფარგლებში, საერთო ჯამში, სჭარბობს თანხმოვანთკომპლექსების აქცესიური მიმდევრობა - 55 კომპლექსი, ხოლო დეცესიური მიმდევრობის 52 კომპლექსია რეალიზებული. განსხვავებულია სონორ და ჩქამიერ

თანხმოვანთკომპლექსთა ჩვენებაც. სონორთა კლასის თანხმოვანთკომპლექსებში სჭარბობს აქცესიური ბგერათმომდევრობა (42 აქცესიური და 35 დეცესიური), ხოლო ჩქამიერთა კლასში - დეცესიური (13 აქცესიური და 17 დეცესიური).

- იმერხელში ჰარმონიულ კომპლექსთა შემდეგი წყვილებია რეალიზებული: **ბზ, ბდ, ფხ, ქს, გზ, დდ, თხ, ტყ, ზდ, ძღ, ცხ, წყ, ჯღ, ჩხ, ჭყ**. მასალაში არ გამოვლინდა პირველი ჯგუფის **ფს, ფშ, ზჟ, ქშ, გჟ, კს, ჯშ**; მეორე ჯგუფის - **პყ** და **ჯღ**, მესამე ჯგუფის - **სყ, შხ, ჟღ** კომპლექსები;

- განსხვავებულია მორფემათა ზღვარზე თანხმოვანთკომპლექსთა გამოვლენის შემთხვევები. გამოვლენილი **149** კომპლექსიდან ჩქამიერ თანხმოვანთა ბგერათმომდევრობებია - **60, 40%**; ხოლო სონორების შემცველი თანხმოვანთკომპლექსების რაოდენობა კი - **39, 60%**-ს შეადგენს.

- ერთი მორფემის ფარგლებში, იმერხელში, სულ რეალიზებულია სონორის შემცველი და მხოლოდ ჩქამიერი თანხმოვნებით შედგენილი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსების **13** მოდელი: **C°CS, CSC, SCS, SC C°, SCC, C°SC, CSS, CCS, C°SS, S C°S, C C° S (11); C C°C, CCC (2)**.

- ერთი მორფემის ფარგლებში ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში მხოლოდ სონორის შემცველი ბგერათმომდევრობებია რეალიზებული. სულ გამოვლინდა **7** მოდელი: **SC C°S, S C°CS, SCSS, SCSC, CS C°S, C°CSS, SCCS**.

- მორფემათა ზღვარზე რეალიზებულია სამწევრა თანხმონთკომპლექსთა **21** მოდელი: სონორთა შემცველი - **SCC, SC C°, SC° C°, SC°C, SC°S, SCS, SSS, SSS, C° C°S, CCS, C C°S, C°SC, C°CS (13)**, მხოლოდ ჩქამიერ თანხმოვანთა მიერ შედგენილი - **CCC, C° C° C°, CC C°, C° C°C, C C° C°, C C°C, C°C C°, C°CC (8)**.

- ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებიდან **8** მოდელი რეალიზდება: **SC°SC, S C° C°S, C°SCC, C°SC C°, C°CCS, C C°S C°, CCC S, C°C°SC°**; არ დადასტურდა მხოლოდ ჩქამიერთა ოთხწევრა ბგერათკომბინაციები.

- ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსის რელიზაციის მხოლოდ ორი შემთხვევა გვაქვს და გვხვდება მხოლოდ სონორის შემცველი კომპლექსები - **SSC C° C, C C°C C°S**.

- ტაოურისგან განსხვავებით, იმერხეულში, მორფმათა ზღვარზე გამოვლინდა ექვსწევრა თანხმოვანთკომპლექსის ერთი მაგალითი: **C°SCCSS: ვრცქუნ: გავრცქუნდით.**
- გაანალიზებული მასალის მიხედვით, როგორც ტაოურში, ისე იმერხეულში ხმოვანთა/თანხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკური ცვლილებები განისაზღვრება ქართულისთვის დამახასიათებელი საერთო ტენდენციით და ამ დიალექტებში წარმოდგენილია ცვლილებების სხვადასხვა საფეხური, ამასთან, დასტურდება მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური პროცესებიც, რაც შეიძლება გამოწვეული იყოს, ერთი მხრივ, დიალექტების შინაგანი ბუნებით, მეორე მხრივ, უცხო ენის (თურქულის) ინსტენსიური გავლენით.

სადისერტაციო ნაშრომის თემასთან დაკავშირებული პუბლიკაციების ნუსხა

1. ხატია ჯანგაგაძე - „თანხმოვანთა კლასების საკითხისათვის ქართულში, ფონემათა დისტრიბუციის მიხედვით“, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სკოლის სტუდენტთა II სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, 2011, გვ. 326-332;
2. ხატია ჯანგაგაძე - „დეზაფრიკატივაზია ტაოურში“, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის II საერთაშორისო კონფერენცია „ტაო-კლარჯეთი“, მოხსენებათა თეზისები, 2012 წელი (იბეჭდება);
3. ხატია ჯანგაგაძე - „ა, კ, უ, გ, უ ბგერების დისტრიბუცია ქართული ენის ტაოურ დიალექტში“, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის III საერთაშორისო კონფერენცია „ტაო-კლარჯეთი“, მოხსენებათა თეზისები, 2014 წელი, გვ. 106-108 (იბეჭდება);
4. ხატია ჯანგაგაძე - „ერთი მორფემის ფარგლებში გამოვლენილი ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები ქართული ენის ტაოურ დიალექტში“, სოხუმის უნივერსიტეტის ქართველური ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები „ფილოლოგიური პარალელები“, მე-7 ტომი (იბეჭდება).

St Andrew the First-Called Georgian University of the
Patriarchate of Georgia

PhD Programme of School of Humanities & Law:
Kartvelian Linguistics

Rights Manuscript

Khatia Jangavadze

**Syntagmatic analysis of phonemes in Taoan and
Imerkhevian dialects of the
Georgian language**

The abstract of a Thesis conducted for the purpose of obtaining an
Academic degree of Doctor of Philology

Tbilisi
2015

The dissertation work has been accomplished at the Centre of Kartvelology of the School of Humanities & Law at St Andrew the First-called Georgian University of the Patriarchate of Georgia

Thesis Supervisor:

Prof. Tariel Putkaradze,
PhD in Sciences

Official Opponents:

Prof. Tedo Uturgaidze,
PhD in Sciences
Prof. Maia Mikautadze,
Doctor of Philology

The dissertation will be defended at 16:00, on December, 2015 at the Dissertation Commission Meeting of School of Humanities at St Andrew the First-called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Address: 0162, Saint David Agmashenebeli Hall, 53, Ilia Chavchavadze St., Tbilisi.

The PhD thesis will be available at the scientific library of the Georgian university.

The thesis abstract was distributed on December ----- 2015.

Scientific Secretary of the
Dissertation Board:
Nino Mamardashvili,
Doctor of Philology

General Description of Thesis

Research Topicality

The Thesis concerns an important issue – Learning of Tao and Imerkhevi dialects speech of Disappearance of the endangered Georgian dialects.

Nowadays, The Georgian language of historical parts of Georgia – Tao and Imerkhevi has intensive influence of the Turkish language and the Georgian literary language. According the reality, research value of dialects of indigenous Georgians located within the borders of Turkey, increases enormously. Contemporary character accelerated pace of cultural dialogue and the peculiarity conditions the Thesis topicality. Besides, these tones syntagmatic analysis of phonemes is still unstudied. In the frame of the dissertation work, we will consider synchronously syntagmatic analysis of phonemes in Tao and Imerkhevi dialects within a morpheme, also on the bound of it (within the vowels and consonants). The work presented for the first time detailed characterization and distribution of phoneme in Tao and Imerkhevi dialects.

The main goals and objectives of the research

The main goal of the work is to reveal phonetic patterns in Tao and Imerkhevi dialects, to establish of their frequency and the combination of the sounds; to expose interdicted or permissible, principal, harmonious combination of the sound; to confront the facts of Tao and Imerkhevi according with Georgian literary language.

The research objectives were defined for the purposes of the thesis; specifically our particular task is to show the real situation of phoneme structure dialectical oral speech in Tao and Imerkhevi dialect. To form PhD thesis author methods of approach into account existing standpoints.

Scientific innovation of the Thesis

In the dissertation work, based on our dialectal texts, syntagmatic analysis of phonemes in Tao and Imerkhevi dialects of the Georgian language are subjected for the first time. There are all positions of cluster of the vowels and cluster of the consonants considered in details. It is indicated their frequency of reveal and main, permissible, principal, harmonious and prohibited clusters which are typical for the specific dialects.

Besides, there is represented a lot of well-known facts interpretation in a new manner.

Research Methodology

In the process of learning, methods of analysis, comparison-confrontation, and description (working of the spectrum) are used.

The theoretical and practical value of the Thesis

Dialectal texts recorded in Tao and Imerkhevi (extended speech samples, separate proposals and words) are analyzed in the Thesis. The Phonetic idiosyncrasies are researched. The work will do its bit of disappearance of the endangered Kartvelian dialects – Tao and Imerkhevian- the direction of creating a data base.

The dissertation has got the practical meaning too; the work is valued not only for the people interested in Linguistics and Dialectology, but for the specialists of contiguous sector too.

Structure and capacity of the Thesis

Dissertation work includes 353 printed pages. It contains foreword, introduction, three chapters, final regulations, list of certified scientific literature, appendix (dialectal texts with 113 pages of Tao and Imerkhevi) and table of contents. The Thesis is attached a video material recorded in 2006-2014, during the expedition of Dialectology.

Brief content of the work

In the introduction of the work there is represented historical and geographical Review of Tao and Imerkhevi – historical south-west of the parties of Georgia, and researching history; furthermore, the issue of phonemes dividing into classes is considered, and the critical analysis of different standpoints are represented too.

Chapter I

The syntagmatic analysis of sound of the speech in Tao dialect

In Tao dialect, as in Georgian literary, there are five vowels of phonemic value: a, e, i, o, u (ა, ე, ი, ო, უ). Besides that, according different positions, the following phonetic variants are identified: ā (ა̄), ē (ე̄) (ე̄), ī (ი̄), ō (ო̄), ū (უ̄), ə (ე), ü (უ̇), ö (ო̇), (y) o, (û) უ̇.

The long vowels ā (ა̄), ē (ე̄), ī (ი̄), ō (ო̄), ū (უ̄) are of the secondary origin and are different with only length from a, e, i, o, u (ა ე ი ო უ) - phonemic valued vowels. According different positions they were revealed. In some cases, they were formed: combination of identical vowels, for compensation of disappeared (a - ა, r - რ, h - ჰ...) sounds, on account of tone stress.

Palatalized ü (უ̇) and ö (ო̇) are found in the words borrowed from Turkish and Georgian words too. We cannot say that it is less in Georgian materials than in Turkish. In Tao dialect vowels ü (უ̇) and ö (ო̇) are accepted with these transformation: vi>ui>u (ვი>უი>უ) and ve>üe>ö (ვე>უე>ო̇).

Neutral ə (ე) more often are diffused after the consonants and represents positional options of one of the sounds (mostly i or u). It does not have the function of distinctive of forms and therefore cannot subject phoneme.

For literary Georgian and Tao dialect there are five vowels (a, e, i, o, u) free distribution of the total value of phonemic, and they are identical not only producing but the variety too.

In the dialect of Tao there are allophones y (ყ) and û (უ̇) without syllables with a huge frequency, which are natural in not only dialects but in to contemporary vocabulary of Literary Georgian speaker too. Positional, it is almost unlimited to reveal sonorant voiced pair labial û (უ̇) and palatal voiced y (ყ).

I. (ყ) can be found in diverse positions: 1. V-# (in the next position of vowel); 2. V-V (in intervocalic position); 3. #-V (in previous vowel position); 4. V-C (between vowel and consonant).

II. ი (ჲ) can be found in the following positions in Tao dialect: 1. C – V (between consonant and vowel); 2. C – C (between consonant and consonant); 3. V – C (between vowel and consonant); 4. V - # (next to the vowel before pause); 5. # - V (before vowel next to pause); 6. V – V (between vowels); 7. # - C (before consonant next to pause). There is the most common position of these between consonant and vowel.

In Tao dialect ascending and descending diphthongs are subjected and as a result of phonetic transformation, it can be found in the within one morpheme (beŭri - ბეური, dekeŭli - დეკეული, toŭli - თოული...) and on the boundary of morphemes too (akaŭroba - აკაურობა, chameytano - ჩამეიტანო, mofqsoŭ - მოჭქსოუ...) in all three position: Anlaut, inlaut, and auslaut of the word. There is possibility diphthong component **y (ა)** can be positional option of different sound of vowel I and consonants **r** and **s**. Mostly **ი (ჲ)** can be found the position where it should be historically (chŭen - ჩუენ, kŭa - კუა, tŭali - თუალი, shŭili - შუილი...), instead of vowel **u (უ)** and consonant **v (ვ)**.

In the dissertation, the vowel clusters are not grouped according the principles of union of vowel clusters (Sh. Dzidziguri, T. Uturgaidze, T. Putkaradze) in Scientific literature; On this step of researching, there is only represented various combinations of realized vowels in the dialect, which are considered as within a morpheme also on the boundary of morphemes, on the Synchronic level. Our subject of analysis is as primary clusters as resulted under phonetic converted.

According analyzed materials revealed clusters, within a morpheme, there is none of initial cluster represented, only secondary cluster can be found, though there is a different situation on the boundary of morphemes: two vowels are kept at the end of the word, in the verbs with open syllable ending: dukria - დუერია, gigiketia - გიგიკეთია, digvinaxia - დიგვინახია, dutxria - დუთხრია, motacnia - მოტაცნია; gomostsio - გომოსწიო, nadirio - ნადირო, virio - ვირო, qmario - ქმარო... As soon as the syllable is closed, **y (ა)** can be appeared: usakmyan - უსაკემან, umushavyan - უმუშავან, konebyan - კონებან, usxyan - უსხან, ukidyān - უკიდან; guryot - გურდოთ, midyodes - მიდდოდეს, tsaqcyos - წაქცდოს... It can be found within the morpheme in only secondary, loan forms: kraekari კრაეკარი, mtsae - მწაე, mjae - მჯაე, mikaeli - მიქაელი...

In Tao dialect, with vowels neighboring formed clusters, within the morpheme, totally realized are: **10,8 %**. On the boundary of morphemes: **30,9%**; They are mainly found transformed, clusters of phonetic converted which are more natural in Tao dialect.

In Tao dialect (as for Imerkhevian of other Kartvelian dialects) it is not natural two collected vowels and to avoid this fact, in oral speech, there are different phonetic phenomenon: 1) combination of vowels 2) To loss one of the main sounds, mostly sound of V and 3) Diphthongization – to get the vowels narrow. More diffused are combination of vowels and diphthongization. It seems, most natural clusters are those which contain **û (ჟ)** and **y (ა)** in Tao dialect.

Basically, in Tao dialect, system of consonants is represented identically with other Kartvelian dialects and literary language. There are 25 voiceless and 5 sonorants among them. Unlike modern literary language it is confirmed the sounds of **h (ჟ)** and **f (ფ)**. In First archaic Georgian literary language it was represented a phoneme, but nowadays, it is defended in some dialects. In Tao dialect, as in other dialects, sound **h (ჟ)** could not lay the opposition with the sound **x (ბ)** and they are performed an alternation with each other. Though, we cannot say that it is on the path of disorder because it can be methodically found in different forms. Frequency of prevalence percentage is as follows: **h (ჟ) - 43%**; **x (ბ) - 57%**. The letter **f (ფ)** mainly under the influence of foreign languages emerged into Georgian dialects. In proper dialectal forms represent clusters of **š (შ), š v (შვ)** and reflexes of **p' (გ)**, but it can mainly found in loan words. In general, it is not outsider for other Kartvelian dialects as well, but it was activated in Tao dialect under Turkish influence.

According to our observation, confirmed letter **r (რ)** is not vibrant sound in Tao dialect, which sometimes is so weakened that it can be disappeared or turned into iota, and in many cases, it is seen as too tightly, basically in the vicinity of the vowel sounds.

As for saying the strong consonants (**p (პ) t (ტ) c (ჩ) č (ჭ) k (კ) q (ყ)**) the situation is quite different: generally, young people could not pronounce those sounds and they replace it with aspirated consonants within uninterrupted speech. As for old people, they try to say both of them, and in some words only strong consonants are kept.

The length of cluster of consonants is between 2 – 5, though mainly there are digraph member clusters. Trigraph cluster, four graph clusters, five graph cluster members sound combinations are not stand out frequently.

In Tao dialect there are following types of double consonant clusters: consonant cluster with containing sonorant (**SC/SC°**, **CS/C°S**), consonant cluster consisted of sonorants only (**SS**), cluster of non-sonorant consonants (**CC/C°C°/CC°/C°C**). According the positions, their frequency of detection is more or less different.

Under accessibility – inaccessibility view, sonorant clusters and consonant cluster make a different situation. There are more access sound sequences into the sonorant class cluster (60 access sounds and 50 in access sounds), but in non-sonorant sound class - in access (20 accessed and 24 in accessed), totally, within one morpheme, there are more sequence of accessibility of consonant cluster in Tao dialect.

According various scientists (S. Khundadze, N. Mari, G. Akhvlediani, G. Machavariani, A. Shanidze, T. Uturgaidze) points of different combinations of harmonic consonant cluster, we accept harmonic cluster groups by T. Uturgaidze, in which the second element of consonant cluster is fricative. In Tao dialect, there are cases of harmonic cluster realization: ფს, ფშ, ბზ, ქს, გზ, ფხ, დღ, თხ, ტყ, სყ, ზღ, შხ, ძღ, ცხ, წყ, ჯღ, ჩხ, ჭყ. In the material there was no revealed first group - ბჟ, ქშ, გჟ, ჯს, ჯშ; second group - ბღ, პყ and third group - ჟღ clusters.

To reveal of sonorant frequency is different, within a morpheme, under revealed consonant cluster, on the boundary of morphemes with digraph consonant cluster (There are less number of clusters containing with sonorant in the case of only consisted with non-sonorant cluster).

Clusters contained with sonorant were reduced because of the sound **v** (ვ), which is nonsonorant sound with the morpheme and it is sonorant naturally, but on the boundary of morphemes and it is based on fricative nature, and mostly it is realized on voiceless allophone **f** (ფ).

Into the revealed trigraph and fourgraph consonant clusters, as for case of digraph, there are more sonorant sounds. As for non-sonorant consonant clusters, only few cases were confirmed.

On the boundary of morphemes, the basic morpheme consonant is more complicated under affix consonants; it leads to increase the length of consonant sequence for the right or for the left sides, in the case of themes began with consonant: rc+s (რც+ს): **xorc**s (ხორცს), nč+s (ნჭ+ს): **gencsats** (ღენჭსაც), tû+s (თჷ+ს): **datûsa** (დათჷსა), m+tk (მ+ტკ): **mtkiva** (მტკივა), s+tsû (ს+წჷ): **koshastsûeri** (ქოშასწჷერი...)

In Tao dialect all phonetic cases can be found (assimilation, dissimilation, metathesis, affricatization, dezafricatization, substitution, development of sound, deduction, combination of sound) which are typical for other Kartvelian dialects.

According observation on the alternations, it is obvious that the dialect is subordinated to the phonetic regulations of Georgian and Kartvelian languages, in the case of bilingual conditions too. It allows us to say, phonetic structure in Tao speech vindicates to be original. Also, in some cases, influence of Turkish language cannot be excluded.

Chapter II

Syntagmatic analysis of vocal sounds in Imerkhebian dialect

In Imerkhebian dialect, there are five phonemics valued vowels, like literary Georgian. They are: a, e, i, o, u and their diversity revealed in different positions: ā – (ა); ē – (ე); ī – (ი), ō – (ო), ū – (უ), ü – (ყ), ũ – (ყ), ə – (ე).

The long vowels ā – (ა), ē – (ე), ī – (ი), ō – (ო), ū – (უ) have got secondary background like in Tao dialect and in Imerkhebian too. Mostly, there are palatalized sounds borrowed from Turkish words, and it can be changed with simple vowels. Neutral ə (ე) is spread after the consonant and is represented as positional version of any kind of sounds.

In Imerkhebian the following vowels ā – (ა), ē – (ე), ī – (ი), ō – (ო), ū – (უ) are derived with: 1. Tone stress: didi (დიდი), **dilāmdi** (დილმდი), **lamāzat** (ლამზათ...) and 2. Under vowel combination: gātsiva (გაცევა), gāgdo (გაგდო), **tqēfši** (ტყეფში), **mevtanō** (მევტანო)...

According the analyzed materials by us, in the texts of Imerkhebian, the sound ũ (ყ) is more prevalent than among the palatalized ones, than the sound ö (ო). It is dominant into the loan vocabulary though fluctuation is observed as well. In Imerkhebian, palatalized vowels mostly change easily with phonemics valued vowels of literary Georgian.

In Imerkhebian, spreading rate of bilabial ũ (ყ) and palatal y (ყ) **under** sonorant nature is quite big.

I. There is the sound y (ყ) in different positions: 1. V-# (in the position after the vowel), 2. V-V (in the position of intervocalic), 3. #-V (in the position in front of the vowel), 4. V-C (between vowel and consonant).

II. There is the sound ũ (ყ) in the following positions: 1. C-V (between consonant and vowel), 2. C-C (between consonant and consonant), 3. V-C (between vowel and consonant), 4. V-# (next to the vowel in front of the pause), 5. #-V (in front of the vowel, next to the pause), 6. V-V (between vowels).

Diphthongs as the result of the phonetic transformation can be found not only within one morpheme but also on the boundary of the morphemes. In Imerkhebian dialect, it is very common an downward and upward

diphthongs and they are revealed in all three positions: anlaut, inlaut and auslaut of the word.

In Imerkhebian speech there is the sound q' (**ღ**). It is developed under strong excursion and recursion. The sound is represented into anlaut position and can be found with interjections.

In Imerkhebian dialect, some clusters can be revealed next to the vowels, main of them is sequence of the sounds, which are formed as the result of phonetic transformation. There is represented only secondary cluster within the morpheme, and on the boundary of the morphemes, there are the primary and the secondary clusters as well. Totally, there are vowel clusters with 10,8% within the one morpheme, and on the boundary of the morphemes – 30,0%. The phonetic change is very common on the boundary of the morphemes with the vowels of the prior verb, under the crossing signs of voice and version.

In Imerkhebian, basically, the system of consonants is identical with other Kartvelian dialects and literary language.

Unlike modern literary language, in Imerkhebian, the sounds **ღ** (**ჟ**), **ფ** (**ფ**) can be found. It is very visible changing of the letter **ღ** (**ჟ**) in the dialect. Their spreading rate with percentage is the following: **ღ** (**ჟ**)– 61%; **ფ** (**ფ**) – 39%. As for the letter **ფ** (**ფ**), it can be found mostly into the borrowed words from Turkish in different positions (next to pause, in front of vowel - #-V, between vowel and vowel – V-V) and in the dialect, into the Georgian words, dental labial fricative sound **ვ** (**ვ**) represents the voiceless allophone.

In spite of that, the speech of Imerkhebian, like the speech of Tao and other Kartvelian dialects which are spread on the South-West territory of Georgia, influenced of foreign language (Turkish), according saying of strong consonants, essentially has not been changed. There are widespread a number of cases of clusters, with saying strong compound consonants.

In Imerkhebian, the length of consonant cluster is no more than five. Basically, it is common two components consonant cluster. As for three or four components clusters are quite less.

Like other Kartvelian dialects, Imerkhebian speech characterizes different phonetic phenomenon, which is derived by

internal and immanent rules of the dialect. The phonetic changing of vowels can be found on the boundary of the morphemes.

Chapter III

The Comparative analysis of the phonemic structure of Taoan and Imerkhebian Dialects

In Taoan and Imerkhebian dialects on the one hand, there is saved the peculiarities, that are typical to other Kartvelian speech varieties; on the other side, it is natural, that there also is the influence of Turkish language on phonetics (and also on Morphology, syntax and lexis).

Generally, in Imerkhebian the vowels \bar{a} , \bar{e} , \bar{i} , \bar{o} , \bar{u} are derived by:

1. the tone stress: $\bar{d}\bar{i}di$ “big”, $\bar{d}\bar{i}\bar{l}\bar{a}m\bar{d}i$ “till the morning”, $\bar{l}\bar{a}m\bar{a}z\bar{a}t$ “beautifully”... 2. the contamination of the vowels: $\bar{g}\bar{a}c\bar{i}v\bar{a}$ “he made it cold”, $\bar{g}\bar{a}g\bar{d}o$ “he turned it out...”, $\bar{t}q\bar{e}\bar{f}\bar{s}\bar{i}$ “in the woods”, $\bar{m}e\bar{v}t\bar{a}n\bar{o}$ “I should fetch it”... Distinguished to Taoan dialect, in Imerkhebian we do not meet long vowels that are derived in order to compensate the lost sound.

In Imerkhebian dialect, compared with Taoan, the neutral vowel \bar{a} (\bar{a}) is less productive. Also, we have to admit here: palatalized \bar{o} and \bar{u} are more frequent in Taoan dialectal data, not only in Turkish words. As for Imerkhebian, in namely Georgian words there displayed only one example: more “the second”.

In both dialects, bilabial voiced \bar{u} (“ \bar{u} ”) and palatal \bar{y} (“ \bar{y} ”), that have sonorous character, positionally are unconditional; there is no the difference in this context in both speeches, similar to the case of diphthongs, that are derived using these particular sonorants without syllable: \bar{u} and \bar{y} .

On the basis of the distributive analyses of the vowels we can say that there is not allowed the immediate neighbourhood of two vowels. There is not any difference of principle in the vowel clusters between dialects. In both dialects there is equal realization of vowel clusters in percentage, though, the several combination are peculiar only for one of them. In both dialects we have $\bar{a}y$, $\bar{y}a$, $\bar{y}o$, $\bar{u}a$, $\bar{y}e$ vowel clusters. Two differentiated clusters are in Taoan: $\bar{a}e$ and $\bar{e}\bar{u}$ and in Imerkhebian: $\bar{i}o$ and $\bar{e}y$.

The vowel clusters are different on the **boundary of morphemes** in Taoan and Imerkhebian dialects. In Taoan 36, 0% of primary and

39,1% of secondary vowel clusters are realized. In sum, 30,9% of vowel clusters are realized in Taoan and 38, 0% in Imerkhebian dialect on the boundary of morphemes.

The consonant system of Taoan and Imerkhebian is similar to Kartvelian Dialects and Literary language, with the difference that in Taoan and Imerkhebian the consonants h “ჟ” and f “ფ” are still used (unlikely to Literary Georgian language).

In Imerkhebian, distinguished to Taoan, the sound f “ფ” is not realized as the reflex of šv , š and p' .

There is no difference regarding the pronunciation of the ejective consonants in both dialects. In Taoan in the clusters of ejective consonants the most popular is **k - 0 28, 57%, afterwards: t - 26, 19%, q - 16, 66%, č - 13, 49%, c - 12, 69%, p - 2, 38%**; As for in Imerkhebian, the most realized consonants are c and k phonemes, and the most least used phoneme is p . Though, ejective p with the combination of other ejective consonants in the boundary of vowels is well realized; these ejectives are: **c - 32, 86%, k - 31, 8%, t - 22, 26%, č - 16, 29%, q - 6, 36%, p - 2, 12%**.

In Imerkhebian within the bounds of the one morpheme there are realized less quantity of the consonant clusters compared with Taoan. In Taoan dialect the combinations with sonorants are more regular. From 164 consonant clusters there are combinations with: **sonorants - 39, 32%, non-sonorants: 5, 58%**. In Imerkhebian from the theoretically possible consonant sequences there were realized only **24,44% of sonorants** and **4,69% of non-sonorants** consonant combinations.

On the boundary of morphemes there are distinguished pictures: in Imerkhebian 60,40% of consonant clusters from 149 examples are non-sonorants consonant clusters and 39,60% contain sonorant clusters. In Taoan Dialect 139 models are realized and among them 77 models are containing non-sonorants and 62 models are containing sonorants.

In case of trigraphs clusters, sonorant and non-sonorant consonant cluster are more realized in Taoan, then in Imerkhebian. As for fourgraphs consonant cluster there is one more model in Imerkhebian Dialect, compared with Taoan.

Distinguished to Taoan, in Imerkhebian Dialect I have recorded one example of six consonants combination **C°SCCSS: vrck'ûn: ga vrck'ûnidit “we have peeled it”**.

The cases of loosing the sonorant r are also very interesting; the picture is distinguished according to dialects:

in Imerkhebian the sonorant r as a rule, is lost at the beginning of the word and in the boundary of consonants in the verbs. In Taoan the sonorant r as a rule is lost absolutely or partially – transformed into y. sometimes we can hear weak unvoiced r instead of voiced sonorant. Sometimes, when the sonorant r sounds like an unvoiced vibrant, in other sentences it is lost.

According to the analysed data, in Taoan as well as in Imerkhebian the phonetic changes of consonant and vocal clusters are defined according to the general tendencies of Georgian Language. In these dialects there is presented the various stage of changes. Also, there are particular phonetic processes that are peculiar only for the given dialect. These changes are caused by the immanent nature of the dialect on the one side and on the other side, by the intensive influence of foreign (Turkish) language.

Basic Conclusions:

In the boundaries of our PhD work we have studied the main regulations of phonemic structure of Taoan and Imerkhebian Dialects. Particularly, we have ascertained the phonemes of these dialects, also the vowel and consonant clusters in all their positions. In our work it is described the syntagmatic rules and phonetic changes of above mentioned dialects.

In Tao dialect, as in Georgian literary, there are five vowels of phonemic value: **a, e, i, o, u** (ა, ე, ი, ო, უ). Besides that, according different positions, the following phonetic variants are identified: **ā** (ა̄), **ē** (ე̄), **ī** (ი̄), **ō** (ო̄), **ū** (უ̄) (<u (უ̄), (y) o, ə (ə), ü (ǖ), ö (ȫ).

- The long vowels **ā, ē, ī, ō, ū** are derived secondarily and the only thing, that distinguishes them from the regular (a, e, I, o, u) vowels is their length. In some cases, they were formed: combination of identical

vowels, for compensation of disappeared (a - ə, r - ʀ, h - ʒ...) sounds, on account of tone stress;

- Palatalized ü (ʏ) and ö (œ) are found in the words borrowed from Turkish and Georgian words too. We cannot say that it is less in Georgian materials than in Turkish. In some cases they are in a free variation with regular u and o vowels.

- Neutral ə (ɘ) more often are diffused after the consonants and represents positional options of one of the sounds (mostly i or u). It does not have the function of distinctive of forms and therefore cannot subject the phoneme. By the function, it is the neutral sound, anaptyxis vowel, in order to divide consonants.

- In spite of the neutral vowel ə is more productive in the words borrowed from Turkish language, its existence in Taoan Dialect should be considered as the general Georgian phonetic trend. As an argument there can be named lots of examples from other Georgian dialects.

- Positional, it is almost unlimited to reveal sonorant voiced pair labial u (ʊ) and palatal voiced i (ɨ).

3. y (ɤ) can be found in diverse positions: 1. V-# (in the next position of vowel); 2. V-V (in intervocalic position); 3. #-V (in previous vowel position); 4. V-C (between vowel and consonant).

In the position **V-#** y (ɤ) mostly is the marker of the nominative case. In the position **V-C** –it is with verbs, on the boundary of the morphemes, also, in the neighbourhood of the preverbal vowel.

In the position **V-V** y (ɤ), as a rule, is derived by I (o). It occurs with verbs, on the boundary of the morphemes, also, in the neighbourhood of the preverbal vowel. In the most cases it occurs with copula and with the verbs with auxiliary verb. In the position of **#-V** y (ɤ) is used in the borrowed verbs from Turkish in order to express Turkish y sound.

4. û (ʉ) can be found in the following positions in Tao dialect: 1. C - V (between consonant and vowel); 2. C - C (between consonant and consonant); 3. V - C (between vowel and consonant); 4. V - # (next to the vowel before pause); 5. # - V (before vowel next to pause); 6. V - V (between vowels); 7. # - C (before consonant next to pause). There is the most common position of these between consonant and vowel. û, generally is the alternation of the bilabial v, that is the result of phonetic

changes. very seldom it is the alternation of u, as a result of the narrowing of the vowels u, e, and a in the suffix –ur/-ul.

In Taoan we have the cases, when there is **û** without syllable instead of the possible dental **v**, in the neighbourhood of vowels, in anlaut: **ûic'i >vic'i** "I know", **ûcvelav >vcvelav** "I am milking". Although, it does not have a regular character. **û/v** alternation does not have hesitant nature even in the speech of the one and the same respondent.

- In Taoan dialect, like other Kartvelian dialects the diphthongs are created by the **y(ა)** and **ჟ** vowels. In this dialect there are ascending and descending diphthongs. **y(ა)/û(ჟ)** are positionally connected with the vowels and is distributed in all position: anlaut, inlaut and auslaut.

- According to the distributive analyses in Taoan Dialect (like other Kartvelian dialects) it is not natural two collected vowels. within the boundary of one morpheme on the synchronic level in the theoretically possible clusters we have recorded 7 secondary clusters. Their distribution is: **ay (აა)** - 28,5%, **ae (აე)** - 23, 8%, **ya (აა)** - 14, 2%, **ûa (ჟა)** - 19, 0%, **ye (აე)** - 4, 7%, **yo (აო)** - 4, 7%, **eû (ეჟ)** - 4, 7%. The most realized is the cluster containing the vowel a. According to the table there are realized only **10, 8%** of clusters.

- On the boundary of morphemes in Taoan from the potentially possible variants we have recorded only 22 primary and secondary clusters. The primary clusters are: **ao (აო), ia (ია), io (იო), oa (ოა), oe (ოე) (5)**, and the secondary clusters are: **ae (აე), ao (აო), ay (აა), aû (აჟ), ey (ეა), eû (ეჟ), ia (ია), ya (აა), ie (იე), io (იო), oa (ოა), oe (ოე), oy (ოა), oû (ოჟ), ûa (ჟა), ûo (ჟო), ûi (ჟი) (17)**. within the table the realized clusters are: primary- **25,0 %**, secondary - **41, 3%**. in sum, in Taoan dialect on the boundary of the morphemes I have recorded the 30, 9% of the vowel clusters.

- Basically, in Tao dialect, system of consonants is represented identically with other Kartvelian dialects and literary language. There are 25 non-sonorants and 5 sonorants among them. Unlike modern literary language it is confirmed the sounds of **h (ჰ)** and **f (ფ)**.

- in Taoan **h (ჰ)** is presented only in the **43%** of examples, and **x (ხ)** is presented in 57%. According to the position, it is distributed in anlaut and inlaut. There can not be speak regarding any regulations of the realization of **h (ჰ)**.

- **The sound f (ფ) in Taoan** mainly is under the influence of foreign languages emerged into Georgian dialects. In proper dialectical forms represent clusters of Sh (შ), Shv (შვ) and reflexes of P (ფ), but it can mainly found in loan words . Actually, it is distributed in the borrowings from Turkish language. But, it is not the phoneme in Taoan.
- In Taoan Dialect there are represented three allophones of the phoneme v. the dental v and its aspirated allophone f (ფ) and the bilabial sonorant v (ვ). The distribution of allophones is defined by the neighbourhood of other phonemes. in Taoan dialect dental v and its aspirated allophone f (ფ) are realized only on the boundary of morphemes as the marker of the first personal marker. if the v is the second component, it would be dental in any position.
- In Taoan the sonorant **r** is not vibrant. as a rule, it is lost absolutely or partially – transformed into **y**. sometimes we can hear weak unvoiced r instead of voiced sonorant, particularly, in the neighbourhood of vowels. The same r, like Taoan, is also regular for Murgulian and Livanian, Machakhelian, Laz, Low Acharian speech.
- In spite of the influence of the Turkish language, there is not the sharp changeability in the pronunciation of the ejective consonants. generally, young people could not pronounce those sounds and they replace it with aspirated consonants within uninterrupted speech. As for old people, they try to say both of them, and in some words only strong consonants are kept. We have revealed the frequency of the most productive ejectives: k(კ) – 28, 57%, t(ტ) – 26, 19%, q(ყ) – 16, 66%, č(ჭ) – 13, 49%, ḡ – 12, 69%, ž – 2, 38%;
- **in Taoan** The length of cluster of consonants is between 2 – 5, though mainly there are digraph member clusters. Trigraph cluster, four graph clusters, five graph cluster members sound combinations are not stand out frequently. on the boundary of the morphemes the root morpheme becomes complicated with affixes consonants. as a result, the consonant clusters, conditioned by the phonetic rules, are derived as in declination, also in conjunction system. the frequency of the consonant clusters derived on the boundary of the morphemes are more or less distinguished according to the positions. sometimes, the consonant clusters could be divided by the neutral vowel. As a rule, these forms are realized simultaneously to the basic forms.

- within the bounds of one morpheme lots of combinations are contacting the sonorant consonants, from 164 consonant clusters combinations with sonorant are **30, 32%** (anlaut position - **24, 29%**, **inlaut position -32, 84%**). The combinations with non-sonorants are realized only **5, 58%** (in anlaut - **3,02 %**, **in inlaut - 8, 13%**).
- In Taoan Dialect within the bounds of one morpheme, namely in the Georgian words, there does not exist the consonants of the same manner and locality. If we can enter into the consideration the clusters containing the same consonant (i.e. geminisation of the consonants) within the bounds of the phonological system. the geminization of the consonants is not characteristic to Georgian and also, it is not represented in the dialects, in despite of the foreign language environment.
- In Taoan dialect, there are cases of harmonic cluster realization: ფს, ფშ, ბზ, ქს, გზ, ფზ, დღ, თხ, ტყ, სყ, ზღ, შხ, ძღ, ცხ, წყ, ჯღ, ჩხ, ჭყ. In the material there was no revealed first group - ბჟ, ქშ, გჟ, ჯს, ჯშ; second group - ბღ, პყ and third group - ჟღ clusters.
- Under accessibility – inaccessibility view, sonorant clusters and consonant cluster make a different situation. There are more access sound sequences into the sonorant class cluster (60 access sounds and 50 in access sounds), but in non-sonorant sound class - in access (20 accessed and 24 in accessed), totally, within one morpheme, there are more sequence of accessibility of consonant cluster in Tao dialect.
- In Taoan the realization of the digraph consonant clusters are distinguished: From the realized 139 clusters the combinations with non-sonorants are more (77%) than clusters containing the sonorants (62%).
- Within the boundary of one morpheme, we have recorded the realized 17 models of the trigraph clusters containing the sonorants and non-sonorants: **SCC, SCC°, SCS, SC°S, SSC, C°CS, CC°S, C°C°S, CCS, CSC, CSC°, CSS, C°SS, C°CC, CC°C, CCC°, CCC**; among them there are the combinations with sonorants in 13 models, and non-sonorants – in 4 models.
- In the fourgraph clusters only 6 models, containing sonorants and non-sonorants are realized: **SCC°S, SCCS, SCC°C, CC°SS, CCSS, CC°SC**.
- In the trigraph clusters there are realized 23 models, position: on the boundary of morphemes; among them there are the 15 models of

clusters containing sonoants - SC C°, S C° C°, SCC, S C° C, SCS, C C° S, C° CS, C° C° S, C° SC, CS C, C° CS, CSC, CSC°, CCS, C C° S (15), and 8 models of clusters containing non-sonoant phonemes: C C° C, CC C°, C° C° C°, C° C° C, C° CC, C° C C°, C C° C°, CCC (8).

- In the fourgraph consonant clusters 16 models are realized, among them 13 models contain sonorants: - SCC°S, S C° C°S, SCCS, SCSC°, SC°CS, SC C° C°, C°SCC, C°C°C°S, C°CCS, C°CC°S, CCC°S, C°C°CS, CC°SC° (13); and 3 models contain non-sonorant phonemes: CCC°C, C°C°CC°, C°CCC°(3).

- fivegraph consonant clusters were realized only in one model: C°C°SCS: **fxûdn: mifx ûdniT** (**ფხუდნ: მიფხუდნი**) “we guessed”.

III. In Imerkhebian dialect, there are five phonemic valued vowels, like literary Georgian. They are: a, e, i, o, u and their diversity revealed in different positions: a - ā (ა-ā); e - ē (ე-ē); i - ī (ი-ī), o - ō (ო-ō), u - ū (უ-ū), ü - (უ̇), û - (უ̇), y - (ჲ).

- In Taoan, as well as in Imerkhebian dialect the long vowels ā, ē, ī, ō, ū are secondary and are derived by the tone stress and vowel contamination.

- Palatalized sounds, as a rule, exist in the words that are borrowed from Turkish language. in some cases they are in a free variation with regular vowels. in particular cases I have also recorded the palatalized sounds in namely dialectal words.

- the neutral vowel ə (ჲ) is spread after the consonant position and as a rule, it is the positional variety of other sound. as a rule, the neutral vowel exists in the words that are borrowed from Turkish language.

- In Imerkhebian, spreading rate of bilabial û (უ̇) and palatal y (ჲ) under sonorant nature is quite unconditional according to the positions:

1. There is the phoneme y (ჲ) in different positions: 1. V-# (in the position after the vowel), 2. V-V (in the position of intervocalic), 3. #-V (in the position in front of the vowel), 4. V-C (between vowel and consonant).

2. There is the sound û (უ̇) in the following positions: 1. C-V (between consonant and vowel), 2. C-C (between consonant and consonant), 3. V-C (between vowel and consonant), 4. V-# (next to the vowel in front of the pause), 5. #-V (in front of the vowel, next to the pause), 6. V-V (between vowels). very seldom it is the alternation of u, as a result of the

- In Imerkhebian Dialects there are ejective consonants: **p (პ), t (ტ), c (ჭ), č (ჭ), k (კ), q (ყ)**. the frequency of distribution of these consonants is as follows: c (ჭ) – **32, 86%**, k (კ) – **31, 8%**, t (ტ) – **22, 26%**, č (ჭ) – **16, 29%**, q (ყ) – **6, 36%**, p (პ) – **2, 12%**.
- digraph consonant clusters containing sonorant consonant, that are possible to be realized theoretically, within the bounds of one morphemes we have recorded only **24,44%** (in anlaut position -**14, 36%**, inlaut -**32, 16%**). as for non-sonorant consonant clusters - **4,69%** (anlaut - **3, 75%**, inlaut - **5, 63%**).
- In Imerkhebian, like Taoan Dialect within the bounds of one morpheme, namely in the Georgian words, there does not exist the consonants of the same manner and locality.
- In Imerkhebian dialect, there are 52 models of the the accessive consonant clusters and 52 ones of decessive consonant cluster within the boundary of one morpheme. within the clusters containing the sonorants accessive consonant sequences are more productive (42 models) than decessive ones (35 models). As for the non-sonorant series, there were 13 ascending and 17 descending models.
- In Imerkhebian there are the following harmonic clusters: **bz (ბზ), bġ (ბღ), p'x (ფხ), k's (ქს), gz(გზ), dġ(დღ), t'x (თხ), tq (ტყ), zġ (ზღ), jġ (ძღ), c'x (ცხ), cq (ჭყ), jġ (ჯღ), č'x (ჩხ), čq (ჭყ)**. In our data the consonant clusters of the first group did not reveal: **p's (ფს), p's (ფშ), bž (ბჟ), k's (ქშ), gž (გჟ), ħs(ჰს), ħš (ჰშ)**; the clusters of the second group **pq (პყ)** and **jġ (ჯღ)**, and the clusters of the third group: **sq (სყ), šx (შხ), žġ (ჟღ)** clusters.
- On the boundary of morphemes there are distinguished pictures: in Imerkhebian **60,40%** of consonant clusters from 149 examples are non-sonorant and consonant clusters and **39,60%** contain sonorant clusters.
- Within the boundary of one morphemes in Imerkhebian there are realized 13 models of trigraph consonant clusters containing sonorants and only non-sonorants: **C°CS, CSC, SCS, SC C°, SCC, C°SC, CSS, CCS, C°SS, S C°S, C C° S (11); C C°C, CCC (2)**.
- Within the one morpheme in Imerkhebian there are 7 models of fourgraph consonant clusters containing the sonorant consonants: **SC C°S, S C°CS, SCSS, SCSC, CS C°S, C°CSS, SCCS**.

- On the boundary of morphemes there are realized 21 models of the trigraph consonant clusters; among them are 13 models containing sonorants: **SCC, SC C°, SC° C°, SC°C, SC°S, SCS, SSC, SSS, C° C°S, CCS, C C°S, C°SC, C°CS (13)**, and 8 models containing only the non-sonorant consonants: - **CCC, C° C° C°, CC C°, C° C°C, C C° C°, C C°C, C°C C°, C°CC (8)**.
- Only 8 models were realized from the fourgraph consonant clusters: **SC°SC, S C° C°S, C°SCC, C°SC C°, C°CCS, C C°S C°, CCC S, C°C°SC°**; The fourgraph consonant clusters containing only non-sonorant consonants were not realized according to our data.
- Only 2 examples of fivegraph consonant clusters were revealed by me. Both of them contain sonorant consonants: - **SSC C° C, C C° C C°S**.
- Distinguished to Taoan, in Imerkhebian Dialect I have recorded one example of six consonants combination **C°SCCSS: vrck'ûn: ga vrck'ûnidit "we have peeled it"**.
- According to the analysed data, in Taoan, as well as in Imerkhebian the phonematic changes of the vowel/consonant clusters are defined according to the general tendencies of Georgian Language. The various stage of these phonematic changes are represented In these dialects. Also, there are particular phonetic processes that are peculiar only for the given dialect. These changes are caused by the immanent nature of the dialect on the one side and on the other side, by the intensive influence of foreign (Turkish) language.

The list of Scientific Publications Connected with a Dissertation Topic

- 1. Khatia Jangavadze - „For the series of consonants in Georgian according to the distribution of phonemes”,**
Abstracts of the 2nd international conference of the students of the school of humanities at Saint Andrew the first called Georgian University. 2011, pp.: 326-332;
- 2. Khatia Jangavadze – “Dezafrikatization (spirantization)”,** 2nd international conference “Tao-Klarjeti” of the national center for manuscripts, abstracts, 2012, (the article is publishing).
- 3. Khatia Jangavadze - „Distribution of the vowels y, h, ū, ə, ü in Taoan dialect of Georgian language”,** 3rd international conference “Tao-Klarjeti” of the national centre for manuscripts, abstracts, 2014, pp.106-108 (the article is publishing).
- 4. Khatia Jangavadze - „Digraph consonant clusters within the bounds of one morpheme in Taoan dialect of Georgian language”,** The works of the institute of Kartvelian Linguistics at Sokhumi State University, vol. 7 (the article is publishing).